BİLİM VE SOSYALİZM YAYINLARI • MARX VE BİLİM • J.D. BERNAL

bilim ve sosyalizm yayınları

16

ÜÇÜNCÜ BASKI

MARX VE BİLİM

BERNAL

MARX VE BİLİM

ÜÇÜNCÜ BASKI: EKİM 1991
Birinci Baskı: Mayıs 1965
İkinci Baskı: Kasım 1974

J. D. BERNAL

John Desmond Bernal 1901 yılında İrlanda'da doğdu ve öğrenimi-nin büyük bir kısmını İngiltere'de yaptı, bu arada Cambridge'de Emanuel Koleji'nde fizik okudu. Resmi ilk araştırmasını Sir William Bragg'ın denetiminde Davy-Faraday Labaratuvarı'nda tamamladı. Daha sonra öğretmen olarak Cambridge'e döndü ve Kristallografi Araştırmaları Başkan Yardımcısı oldu (1927-1937). 1937 yılında Kraliyet Derneğine üye seçildi ve aynı yıl Londra Üniversitesi'nin Birkbeck Koleji'nde fizik kürsüsüne atandı. 1943'te yeni kurulan Kristallografi kürsüsüne geçti. Savaş sırasında Profesör Bernal, Harekât Dairesi Başkanı'nın danışmanı olarak görev yaptı. 1945'te Çalışma Bakanlığına bağlı Bilimsel Danışma Komitesi'nin Başkanlığına atandı, ve daha sonra İmâr Konseyi'nde görev aldı. Bernal, Sovyetler Birliği, Macaristan, Polonya, Romanya, Bulgaristan, Çekoslovakya, Almanya ve Norveç Bilim akademilerinin şeref üyesi oldu ve birçok yabancı üniversite tarafından ödüllendirildi.

Profesör Bernal özellikle enstrümantasyon, simetri gruplar, ve maddelerin yapıları başta olmak üzere kristallografinin bütün yönlerini kapsayan araştırmalar yaptı. Çok karmaşık yapılardaki biyolojik maddeleri inceledi ve bu alanda büyük katkılarda bulundu. Yakın zamanlarda, yaşamın kökeni ve güneş sistemi alanlarında önemli sentezler gerçekleştirdi. Endüstriyel ürünlerin yapılarını inceleyen bir labaratuvar da yönetmiş olan Bernal, sürekli olarak, bilimin geçmişteki, şimdiki ve gelecekteki tarihiyle ve bunun toplumsal belirimleriyle ilgilendi. Bernal'e 1953 yılında Lenin Barış Ödülü, 1959 yılında da Grotius Madalyası verildi.

J. D. Bernal'in başlıca yapıtları: Dünya, İnsan ve İblis (1929), Bilimin Sosyal İşlevleri (1939), Zorunluluğun Özgürlüğü (1949), Yaşamın Fiziksel Temelleri (1951), Marx ve Bilim (1952), Ondokuzuncu Yüzyılda Bilim ve Endüstri (1953), Tarihte Bilim (1954), Savaşsız Dünya (1958), Yaşamın Kökeni (1967).

BİLİM VE SOSYALİZM YAYINLARI
Atac Sokak. No. 36/2
Yenisehir - Ankara
Tel : 131 46 97

SUNUŞ

BİR DAHA YENİDEN

Seçkin İngiliz bilimci *J. D. Bernal*'in bu yapıtını İngilizce aslından (*"Marx and Science"*, Marxsim To-day Series, first published 1952) ilkin O. Arman *"Marx ve Bilim"* adıyla dilimize çevirdi. Çevirinin birinci baskısı *Bilim ve Sosyalizm Yayınları*'nın ilk kitabı olarak Mayıs 1965'te yayınlandı. Kitap, Ankara Cumhuriyet Savcılığı'nca yasal süresi içinde yapılan inceleme sonunda bir suç öğesi içermediği anlaşıldığından, soruşturmaya yönelik herhangi bir işlem görmedi.

Yapıtın Kasım 1974'te yapılan *ikinci baskısı* henüz tükenmeden 12 Eylül rejimi gelip çattı. *"Marx ve Bilim"* in eldeki bütün nüshalarına, *Bilim ve Sosyalizm Yayınları*'nın öteki bütün kitaplarıyla birlikte elkondu. Ankara Sıkıyönetim Komutanı'ndan emir alan Emniyet Siyasi Şube görevlileri 28 Ağustos 1982'de yayınevimi boşaltma eylemine giriştiler. 9 Eylül 1982'ye kadar günaşırı gelişlerle 13 gün süren bir operasyon... 18 yıllık yayınevimin ürünü olan kitapları kamyonlara yükleyip Mamak' taki Sıkıyönetim Askeri Karargâhı'na götürdüler.

7 Kamyon dolusu 133 bin 607 kitap.

Son sıkıyönetim ilanından yıllarca önce yargı kararlarıyla aklanmış bulunan bu kitapların geri verilmesi

için Komutanlığa yaptığım başvurular üç yıl boyunca yanıtsız kaldı.

Sonra, Ankara'dan sıkıyönetimin kaldırılacağı tarihi belirleyen Milli Güvenlik Kurulu kararının yayınlanmasından hemen 2 gün sonra (28 Mayıs 1985'te), Ankara Sıkıyönetim Komutanı'nın verdiği bir emirle, o güne kadar üç yıla yakın bir süre Mamak'ta tutulan 133 bin 607 kitabın 3 Haziran 1985 tarihinde *"sıkıyönetim bünyesinde"* yakılarak imha edildiği ortaya çıkacaktır.*

Bu nedenle, 29 Kasım 1985'te Başbakanlık aleyhine açtığım *tam yargı* davasında; Ankara Beşinci İdare Mahkemesi 27 Haziran 1989 tarihli oybirliği kararıyla; ve, temyiz incelemesi üzerine Danıştay Onuncu Dairesi, 17 Nisan 1990 tarihinde yapılan duruşma sonunda *"devletin sorumluluğunu gerektirecek ağırlıkta bir hizmet kusuru"* işlendiği yargısına vararak aldığı oybirliği kararıyla Başbakanlığı *maddi ve manevi* tazminat ödemeye mahkûm etti.

Bilim ve Sosyalizm Yayınları'nın yeniden yayın dünyasına girmesi ve bu kitabın da —yeni bir çeviriyle— yeniden yayınlanabilme olanağının yaratılması, uzun yılları alan böyle bir süreçten geçti.

Süleyman Ege

* Yargılama aşamasında, Başbakanlığın Danıştay'a yaptığı temyiz itirazına karşı yanıtımızda, kitapların imha biçimine ilişkin açıklamamız şöyledir:

"... Ve zaten, ortada yasaya uygun bir işlemin sözkonusu olmadığı sorumlularca bilinen bir şeydir. **Yasaya uygun bir işlem kuşkusuz apaçık yapılır.** Oysa, kitaplarımızın imhası ve imha biçimi hep gizli tutulmak istenmiştir. Olay bize ancak, kitaplarımız hakkında bilgi almak için yaptığımız başvuru üzerine bildirilmiştir. Yapılan bildirimde de imha emri ve imha tutanağı belgeleri, istemimize karşın bize verilmemiştir. Kitaplarımızın nasıl imha edildiği, sorumlularca, mahkemeden de gizlenmek suretiyle, üç yıl boyunca 'kitaplar imha için Seka'ya teslim edilmiştir' diye yanıtlanmış; ancak, imha belgelerinin getirtilmesi istemimizi dikkate alan mahkemenin 26.11.1987 tarihli ara kararı üzerine, davalı-Başbakanlığın mahkemeye sunmak zorunda kaldığı imha tutanağı ile 133 bin 607 kitabımızın **'sıkıyönetim bünyesinde'** 3 Haziran 1985 tarihinde yakılarak imha edildiği ortaya çıkmıştır."

MARX VE BİLİM

J. D. BERNAL

çeviren

Öner ÜNALAN

İÇİNDEKİLER

Önsöz
11

1. Giriş
13

2. Marx nasıl marksist oldu? Felsefe ve Din
17

3. Gazetecilik, politika ve sürgün
22

4. Friedrich Engels
25

5. Devrim ve evrim
27

6. Filozoflar dünyayı değiştirmelidir
30

7. Doğa bilimlerinin yeri
36

8. Devrimler yılı ve *"Komünist Manifesto"*
42

9. *"Kapital"*de bilim ve endüstri
43

10. Bilimin mirasçısı olarak işçi sınıfı
50

11. Marx'ın mirası
53

12. Emperyalizm koşullarında bilim
—engelleme ve askerileştirme
55

13. Yeni sosyalist dünya
—halk için bilim
60

ÖNSÖZ

BERNAL'İN hiç burada olduğundan daha iyi yazdığını sanmıyorum. Önce Marx'ın insan bilimleri, hukuk, felsefe, politik ve ekonomik teori yoluyla bugün kendi adıyla anılan dünya görüşünün oluşumuna ilerleyişini irdeliyor. Temasının burada çok inca yorumla ve Marx'ın kolayca bulunmayan yazılarından sağlanmış aydınlatıcı gereçle zenginleştirilmiş bu bölümü, denemesinin öğrenciye epey yabancı olan özel konusuna, yani, Marx'ın kendi görüşlerini işlerken yaptığı matematik, teknoloji ve doğa bilimi incelemelerini kullanışına giriştir. Bu, tarihsel materyalizmin genişleyip doğanın diyalektiğine açıldığı noktadır. Bernal burada eşsiz olduğu yetkinlik alanındadır. Onu izleyerek görüyoruz ki, Marx yalnız tarih biliminin değil, bilim tarihinin de kurucusu sayılmalıdır—bunlar onun geniş perspektifinde bir tek sürecin iki yüzünü oluşturur. Marksizm bugünün dün-

yasında yalnız politik gücün dengesini değiştirmek için değil, bilgi sınırlarını yeniden çizmek için de işliyor. Bernal, Marx'ın görüşlerinin ana çizgileriyle birlikte bugünkü bilimin kapitalist ve sosyalist dünyadaki durumunu da bize ustaca sunuyor.

B. FARRİNGTON

1. GİRİŞ

BİRKAÇ hafta önce, batı Afrika sahilinden seçkin bir ozanı Marx'ın Highgate Mezarlığı'ndaki kabrine götürdüm. Orada, o basit anıtın yanında dururken, onun bugün dünyanın her yerinde nasıl tanınıp sayıldığını, özellikle ilgilendiği ekonomik ve politik alanları etkilediği ölçüde, insan düşüncesinin her evresini ve alanını, ve doğa bilimini nasıl etkilediğini düşündüm.

Marx'ın bilime katkısından söz etmek pek de uygun düşmeyebilir; çünkü Marx kendisi bir bilimciydi. Bilimlerin en zorunun —tarihsel gelişimiyle insan toplumu biliminin— gözlem ve pratiğinden çıkarak bütün bilimler alanının kavranmasına vardı. Gene de, bu insan bilgisi alanlarını çözümleyip derinlemesine düşünmekten başka bir şey yapmasaydı, bir gazeteci, bir tarihçi ya da bir ekonomici ola-

rak kalabilirdi. O, bundan çoğunu yaptı; düşünüşü her zaman politik eylemle kaynaştı. Bu teori ve pratik kaynaşmasıyladır ki, büyük zekâsını toplum ve doğa bilimleri dediğimiz o bütün düşünce ve eylem yöntemini değiştirme sürecinde sonuna dek kullanabildi.

Bu konferansın konusu, Marx'ın kendi çağında bilim için ne yaptığı ve çalışmalarının bilim için gelecekte ne yapacağıdır. Onun büyük katkısı, bilimin temel toplumsal karakterini ve buna karşılık olarak toplum için bilim zorunluğunu ilk kez ortaya koymuş olmasıdır. Bunu başarabilmek, hiç de, derin bir tarih ve felsefe bilgisini sindirmek gibi, bütün bilim alanını sindirmek demek değildir.

Bunun ne büyük bir başarı olduğunu şimdi kavramamız güçtür; çünkü marksist düşüncelerin temelleri artık en amansız anti-marksistler arasında bile ortak maldır. Marx'ın büyük buluşu, tarihin, insani toplumsal gelişimin en son itici gücünün soyut düşüncelerde ve gizemli sezgide bulunmadığıdır. Bu güç, insanların geçimlerini sağladıkları sürecin —besin, giysi ve barınak elde ettikleri üretim sürecinin— ta kendisindedir. Başlangıçtan beri toplumsal olan üretim, kendisiyle birlikte, hasım sınıflar ortaya çıkmasına yol açan toplumsal üretim ilişkileri getirdi. Tarihin anlamlı parçasını oluşturan hasım sınıf çatışkıları, bugüne ve ötesine, aralıksız izlenebilir ve insan kültürünün zihinsel ürünlerinin kaynağıdır. Marx, tanıtlamaya ve genişletmeye ömrünün çoğunu harcadığı bu düşünceleri daha yaşamının ilk yapıtında iyice kavramıştır. Nitekim *Ökonomische-philosophische Manuskript*'te (Ekonomik-felsefi Elyazmaları'nda, 1844) şunu buluruz:

> "Bu maddesel, doğrudan kavranabilir özel mülkiyet, yabancılaşmış[1] insan yaşamının algılana-

[1]Marx yabancılaşmış (**entfremdet**) sözcüğünü mecazi bir anlamda kullanıyor. Maddesel mallar insan emeğinin ürünüdürler: Onları üre-

bilir maddesel dışavurumudur. Onun devinimi —üretim ve tüketim— önceki bütün üretim deviniminin maddesel belirimidir, yani insanın gerçekleşmesi ve eylerliğidir. Din, aile, devlet, hukuk, ahlâk, bilim, sanat vb., yalnızca tikel üretim yollarıdır ve onun genel yasalarına bağımlıdır."

Marx-Engels Gesamtausgabe, Berlin, 1932, Cilt III, Bölüm 2, s. 114.

Bir yıl sonra ise şöyle yazar:

"Tarih, her biri bütün önceki kuşakların kendisine miras bıraktığı gereçleri, kapital biçimlerini, üretim güçlerini kullanan ve böylece, geleneksel etkinliği tümüyle değişmiş koşullarda sürdüren, öte yandan, tümüyle değişmiş bir etkinlikle eski koşullarda değişiklik yapan ayrı kuşakların birbirini izlemesinden başka bir şey değildir. ..."

"Nitekim, örneğin, Hindistan'da veya Çin'de sayısız işçiyi ekmeksiz bırakan ve bu imparatorlukların bütün varlık biçimini altüst eden bir makine İngiltere'de icat edilse, bu icat dünya çapında bir tarihsel olgu olur."

The German Ideology (Engels'le birlikte yazılmıştır, 1845-6), yay. R. Pascal, London, 1838, s. 38.

Modern düşünceye, en sofu karanlıkçıların (*obscurantist*) veya en koyu anti-marksistlerin düşüncesine bile, şu veya bu biçimde işlemiş olan toplumsal ve ekonomik tarih temeli anlayışını Marx'a borçluyuz. Bunun günümüzde biliniyor olması, o zaman, çağının bütün düşüncesi karşısında bunu bulmanın Marx için çok büyük bir zihinsel başarı olduğunu bize unutturmamalı.

Marx'ın düşünceleri teorisinin uygulamasından ayrı değildir. Bu buluşu yapmanın, yetişimi ve de-

---

ten işçilerin yaşamlarının bir parçasını almışlardır. O yaşam parçası mülkiyette cisimlenmekle, deyim yerindeyse, bir kimsenin kendi mülkünü satmakla ona yabancılaşması gibi, yaşamdan alınıp bir yana konmuş (yabancılaşmış, alienated) olur.

neyimi ile Marx gibi bir adama kalmış olması asla bir rastlantı değildi. Farklı kültür parçalarının karşılıklı ilişkili olduğu, ondokuzuncu yüzyıl düşünce ve politika gelişiminde belli belirsiz kabul edilmişse de, bunun böyle kabulü ile Marx'ın geliştirdiği yeni diyalektik yöntemle açıkladığı kesin biçimi arasında dünyalarca fark vardır.

Bu yöntem, geriye, Marx'ın ilk yazılarına dönülmeden anlanamaz. Bu konferansı vermem gerekmesi, beni marksizmin tanınmış klasikleri gibi Marx'ın şimdi ilk kez okuduğum birtakım ilk yazılarını da incelemeye zorladığı için ayrıca memnunum. Savaş* sonrası deneyiminin, bir yüzyılı aşkın bir süre önce yazılmış olanları ilk okunduğu çağdakinden daha açık anlanır kılması gariptir. Son birkaç yılın ekonomik ve politik olaylarının örnekleri toplamı olarak Marx'ın demek istediği şeyin ne olduğu gittikçe daha çok anlanmaya başlıyor. Marx'ın bize düşüncelerini bu yüzyılda kanıtlayan ekonomik ve politik olaylar dizisi olmaksızın bu anlayışa ulaşabilmesi, şaşılası olmaktan da öte görünüyor.

Marx başlıca vargılarına daha 1843'te, henüz yirmibeşindeyken ulaşmışsa da, bunlar parlak olmak birlikte, asla sezgi ürünü değildi; tersine, yaşam ve toplumla ilgili yoğun inceleme ve keskin gözlem ürünüydü. Marx'm marksist olmaya, böyle diyebilirsek, edimli geçişi, insan düşüncesi gelişiminin en ilginç örneklerinden biridir. En emekli ve en ayrıntılı bir incelemeye yaraşır, ve şimdi bu konuda söylediğim her şey ancak çok amatörce bir çaba sayılmalıdır; ama gene de gösterilmeye değer bir çabadır; çünkü bu türlü eleştirel düşünce dönüşümleri, insan zekâsının insan çevresine zaferini olguların sürekli birikiminden daha çok damgalayan gerçekten devrimci olaylardır.

---

*İkinci Dünya Savaşı—Ç.

2. MARX NASIL MARKSİST OLDU?
FELSEFE VE DİN

TRİERLİ varlıklı bir avukatın oğlu olan Karl Marx, 1818'de doğdu ve o günün tipik bir liberal aydını gibi eğitildi. Hukuk için yetiştirildi, ama hukukla yetinemedi, daha okul günlerinde, birçok kültür dalıyla ilgilendi. Bir oyun ve birkaç taşlama yazdıysa da, ilk ciddi ve kavrayıcı ilgiyi felsefeye duydu. 1837'de Berlin'e gelerek, hemen hemen kaçınılmaz bir şekilde Hegelci oldu; çünkü Fransa ve İngiltere'deki politik ve endüstriyel devrimlerin yerini Almanya'da düşüncede alan devrimin soyut ve idealist olsa da en tam bileşimini Hegel temsil ediyordu.

Hegel'in düşüncesinin Marx'ınkine en büyük katkısı, şeylerin varoluşundan çok, *süreçlerin* gelişimi üzerinde üsteleyerek durmasıydı. Ancak, Hegel'in tam idealizmi, "süreç"inin somut herhangi bir gerçekliği olmasını engellemiştir. Doğada evrim düşüncesi basitçe anlanamazdı; doğal alem, bütünüyle, en basit yaratılış efsaneleriyle görünüyordu. Ama Hegel, insan tarihinde evrim, birbirini izleyen evreleri olan evrim, önerdi.[2] "Ussal olan her şey gerçektir" sözünü o çıkardı. Ama bu, değişmezlik değil, değişme demekti. Engels'in açıkladığı gibi:

> "Bununla birlikte, Hegel'e göre, gerçeklik, hiç bir biçimde, bütün koşullarda ve her zaman, belirli bir toplumsal veya politik işler (*affairs*) durumunun bir özniteliği değildir. Tersine. Roma Cumhuriyeti gerçekti, ama onun yerine geçen Roma İmparatorluğu da öyleydi. 1789'da Fran-

---

[2]**Tarih Felsefesi** adlı yapıtında Hegel şöyle yazar: "Doğada yer alan değişmeler, sonsuz çeşitli olabilirse de, yalnız sürekli yinelenen bir dönüş gösterir; doğada güneş altında yeni hiç bir şey' olmaz.... Yalnız Tin (**Spirit**) dünyasında olan değişmelerle yeni herhangi bir şey doğar. Us dünyasındaki bu kendine özgülük, yalnız doğal nesneler dünyasından —ki orada her zaman tüm değişmenin yeniden geri döndüğü bir ve aynı bozulmaz karakteri, yani daha iyi uğruna gerçek bir değişme yeteneğini buluruz— tümüyle farklı bir yazgı (kader), bir yetkinlik itkisi (**impulse**) buluruz."

sız monarşisi öyle gerçeksizleşmişti ki, yani bütün zorunluluktan öyle yoksun, öyle ussal-dışı (*non-rational*) olmuştu ki, Hegel'in hep en büyük coşkuyla sözünü ettiği Büyük Devrim'le yıkılmalıydı. Bu durumda, monarşi gerçeksiz (*unreal*), devrim ise gerçek (*real*) idi. Dolayısıyla, gelişim sırasında, önceden gerçek olan her şey gerçeksizleşir, zorunluluğunu, ussallığını yitirir. Ve ölmekteki gerçekliğin yerine yaşamaya yetenekli yeni bir gerçeklik geçer; eskinin ölüme gitmeye yeter anlayışı varsa barışla, eski bu zorunluluğa direnirse zorla geçer. Böylece, Hegelci önerme (*proposition*), Hegelci diyalektiğin kendisi yüzünden, kendi karşıtına döner: İnsan tarihi alanında gerçek olan her şey, zamanla ussal-dışı olur, ve bu yüzden, yönelişiyle zaten ussal-dışıdır, ussal-dışılıkla bozulmuştur, ve insanların kafasında ussal olan her şey, varolan koşullarda görünür gerçeklikle nice çok çelişirse çelişsin, gerçekleşmeye yöneliktir. Hegelci düşünce yönteminin bütün kurallarına uygun olarak, gerçek olan her şeyin ussallığı önermesi, kendisini şu başka önermeye değiştirir: Varolan her şey yok olmayı hak eder. Ama Hegelci felsefenin gerçek anlamı ve devrimci karakteri de işte buradadır..."

Ludwig Feurbach, Bölüm 1.

Hegelci diyalektik felsefeden Marx'ın öğrenmesi gereken buydu. Gene Engels'i izleyelim:

"Tıpkı burjuvazinin büyük endüstri, rekabet ve dünya pazarı yoluyla sağlam, saygın kurumları pratikte yok etmesi gibi, bu diyalektik felsefe de bütün son saltık (*absolute*) doğruluk ve ona karşılık düşen bir son saltık insanlık durumu kavramlarını yok eder. Onun için hiç bir şey son, saltık, kutsal değildir. Bu felsefe her şeyle ilgili ve her şeydeki geçici karakteri açığa vurur; onun önünde, aşağıdan yukarı çıkışın, göçüp gidişin

aralıksız sürecinden başka hiç bir şey dayanamaz. Diyalektik felsefenin kendisi de bu sürecin düşünen beyinde yansımasından başka bir şey değildir. Doğaldır ki bu felsefenin tutucu bir yanı da vardır: Belirli bilgi ve toplum aşamalarının kendi zamanları için doğruluğunu tanır; ama yalnız bunu tanır. Bu görüş tarzının tutuculuğu ilişkindir (*relative*); devrimci karakteri saltıktır (*absolute*); kabul ettiği biricik saltık..."

Aynı.

Hegel kendisi, kesinlikle, bu vargıyı görmedi; çünkü, Frederick William III'ün Prusya Devletinde cisimlenmiş, ilk kendisinin ortaya çıkardığı *Saltık*'ı gösterecek bir evrensel sistem kurmakla uğraşıp duruyordu. Ama bir kez daha Engels'e başvuralım:

" Hegel'in öğretisi, bir bütün olarak, en çeşitli pratik parti görüşlerinin barınmalarına yeterince elverir. O günün teorik Almanya'sında ise şu iki şey her şeyden çok pratikti: Din ve politika. Hegel *sistemine* başlıca ağırlığı veren kimse, bu iki alanda da bayağı tutucu olabilir; diyalektik *yöntemi* asıl şey sayan kimse ise, politikada da, dinde de en aşırı muhalefete katılabilirdi."

Aynı.

Marx ikinci gruba, Sol Hegelcilere, ta başlangıçta katıldı, ama idealist felsefeden kopması birdenbire olmadı.

İlk özgün yapıtı, 1841'deki doktora tezi "Demokritos ile Epikuros'un Doğa Felsefeleri Arasındaki Fark", Hegel'in kendi yönteminin Marx'ı ustasının idealistçe vargılarından uzaklaştırmaya başladığını gösterdi. İlk İyonların atomsal olmayan materyalizmine veya Pitagoras'ın idealist atomculuğuna[3] karşıt olarak, bu filozoflar materyalist atomculuğun ku-

[3]Pitagoras sayıları nokta yığınlarından oluşmuş küçük gerçek katı maddeler olarak kavrar; dolayısıyla felsefesine materyalist denebilir. Bununla birlikte, onu izleyenler, özellikle Platon, sayıyı soyut ve hatta büyülü biçimiyle anladılar ve tam bir idealizmin köşetaşı yaptılar.

rucularıydılar ve Marx, onları tartışırken, hâlâ Hegelci terimlerle de olsa, materyalizmle ilgili kendi toplumsal ve politik içermelerini (*implication*) keşfe başlıyordu. Epikuros'u Demokritos'a yeğledi; çünkü Demokritos ona yalnızca doğalcı-materyalist bir filozof olarak göründü, oysa Epikuros bu atomsal felsefeyi ahlâksal ve politik bir teorinin temeli yapmak istemiştir. Kendi sözleriyle, Marx'ın vardığı sonuç şudur:

> "... Epikuros'ta atomculuk, bütün çelişkileriyle, soyut tikelliğin (*particularity*) biçimi altında saltık bir ilke olan bilincin doğa bilimi olarak, sonuçlandırılır ve kendi en yüksek vargısına eriştirilir ki, bu onun kendi bitimi ve Genel'e bilinçli karşıt-konumudur. Demokritos içinse atom yalnızca deneyimsel doğal soruşturmanın genel nesnel anlatımıdır. Atom, böylece, onun için katışıksız ve soyut bir kategori olarak, onun canlandıran ilkesi gibi değil, deneyim sonucu olan bir varsayım gibi kalır, ve dolayısıyla, tıpkı gerçek doğal soruşturmayı artık belirlememesi gibi, gerçekleşmeksizin kalır."
>
> Henry F. Mins. "Marx's Doctoral Dissertation". *Science and Society* (New York). XII. No. 1. s. 166 (Kış. 1948).

Bugünün okuru için nerdeyse anlanmaz bir dille yazılmış olmakla birlikte, Marx'ın tezi keskin birçok gözlem içerir. Katışıksız doğa biliminin sınırlı ve yetersiz karakterinin tanınması ve Epikuros'un katı Demokritos atomculuğuna rastlantıyı sokan atomsal sapma yasasının öneminin tanınması bunlar arasındadır. Ama tezin anlamı asla akademik değildi; özellikle devletçe desteklenen dine karşı savaşımda, Epikurosçu düşüncelerin özgürleştiren rolünü gözler önüne sermekti. Yeni araştırmalar eski Yunan ve Roma'da Epikurosçuluğun ne denli yıkıcı bir felsefe sayıldığını ve resmi Platonik ve Stoik filozofların çabalarıyla nasıl büyük ölçüde ortadan kaldırıldığını gösterdi.

Marx geleneksel bir filozof olsaydı, bu çok umut verici başlangıçtan çıkarak herhangi bir Alman üniversitesinde en seçkin bir Geheimrat Profesör olup biterdi. Ama o, günün olaylarından uzak duramadı. Öbür Sol Hegelcilerle, yeni liberal bir gazete olan *Rheinische Zeitung*'a önce yazılar yazarak ve sonra, 1842'de, başyazar olarak gazeteciliğe atılınca, tezini güçlükle bitirdi ve hiç bastırmadı. Marx'a göre felsefe ile politika arasındaki bağ din eleştirisiyle donatılmıştı ve bu bağın kendisi de politik bir sorundu; çünkü din Prusya Devletini denetleyen toprak sahiplerinin çıkarlarının yedek gücüydü. Marx'ın kendi söyleyişiyle:

> "Cennet eleştirisi kendisini bir dünya eleştirisine dönüştürür, din eleştirisi bir hukuk eleştirisine döner, tanrıbilim eleştirisi bir politika eleştirisine döner."
>
> Şuradan çevrilmiştir: Marx-Engels, *Gesamtausgabe*, 1927, Cilt 1, Bölüm 1.

O sırada Marx'ı etkileyen büyük zihinsel güç Feuerbach'ınki oldu. Feuerbach çok sessiz ve çekingen bir filozoftu, ama *Hıristiyanlığın Özü* adlı kitakitabında (1841'de yayınlanmıştır), Hegel'de bile olmayan bir cesaretle tüm Hıristiyan dogmaya doğrudan karşı çıkmış biriydi. Marx ve çevresi Feuerbach'ı inceledi, ondan esinlendi ve hemen ondan daha ileri gitmeye uyarıldı. Marx'ın en ilk ve en etkili denemelerinden biri olan, 1843'te basılmış *Hegelci Hukuk Felsefesinin Bir Eleştirisi*'nde özetlediği gibi:

> "Din eleştirisi, Almanya'yı ilgilendirdiği ölçüde, pratik bakımdan bitirildi, ve din eleştirisi bütün eleştirinin tabanıydı.
>
> "Din eleştirisinin temeli şudur: İnsan din yaratır, din insan yaratmaz. Din, gerçekte, ya bireyselliğine daha ulaşmamış ya da bireyselliğini yeniden yitirmiş insanın bilinci ve özsaygısıdır. Ama 'insan', dünyanın dışında şuraya buraya sürüklenen, soyut bir varlık değildir. 'İnsan', insa-

nın, devletin, toplumun dünyasıdır. Bu devlet, bu toplum başaşağı bir dünya-bilinci olan dini üretti; çünkü onlar başaşağı bir dünyadır. Din bu dünyanın genel bir teorisidir, onun ansiklopedik özetidir, onun halka uygun mantığı, tinsel (*spiritual*) onur sorunu, coşkusu, moral yaptırımı, kutsal tutulan düşünülüşü, genel avunç ve haklı çıkma kaynağıdır. Din insanın görüntüsel (*fantastic*) gerçekleşmesidir; çünkü insanın doğru hiç bir gerçekliği yoktur. Onun içindir ki dine karşı savaş, tinsel kokusu din olan dünyaya karşı dolaylı savaştır.

"Dinsel acı çekme gerçek acı çekmenin doğrudan dışavurumudur ve gerçek acı çekmeye karşı bir protestodur. Din baskı altındaki yaratığın ah etmesidir, acımasız bir dünyanın duyarlığıdır; çünkü ruhsuz koşulların ruhudur. Din halkın afyonudur.

"İnsanların yanılsatıcı mutluluğu olarak dinin ortadan kaldırılması, onların gerçek mutluluğunun istemidir. Onların kendi koşulları hakkındaki yanılsamaları bırakma istemi, yanılsamalar gerektiren bir koşulu bırakma istemidir. Bundan ötürüdür ki din eleştirisi, potansiyel olarak, halesi din olan gözyaşları ırmağının eleştirisidir."

Aynı.

Unutulmaz "Halkın afyonu" deyimini getirmiş olan bu parça, günün clerical gerici rejimlerine karşı epey etkili ilaçtı.

3. GAZETECİLİK POLİTİKA VE SÜRGÜN

ANCAK, bu zihinsel ilerleme bir boşlukta olmuyordu. Marx *Rheinische Zeitung*'da ilk politik yaşam deneyimini ediniyordu. İktidarlara karşı sürekli bir savaş durumunda, başyazarlık işini Prusya sansürü

kendisini çekilmeye zorlayıncaya dek, beş ay sürdürdü. Politikada, hukukta ve kültürde feodal sınırlamaların boğucu elini daha önce hiç görmediği açıklıkta gördü ve onların ardındaki ekonomik gerçeklikleri seçmeye başladı. Politikası hâlâ liberaldi ve gazeteyi finanse eden anti-aristokratik ve anti-clerical manüfaktürcülerin yükselişine uygundu. Gazete, onun başyazarlığında, 1841 Ekiminde 885 olan sürümünü 1842 Martında 3.400'e çıkararak gerçek bir başarıya ulaştı.

Marx, kısa zamanda Rhineland'daki genç liberallerin önder ruhu oldu. Moses Hess'in Auerbach'a yazdığı bir mektuptan alınan, şimdi olağanüstü bir önbili gibi görünen aşağıdaki sözler, o zaman pek abartılı görülmüş olmalıdır:

> "Yakında konferanslar vereceği Bonn'da oturan, dostlarımızdan bir adamla burada tanışmaktan kıvanç duyacaksın. Aynı alanda çalışıyorsam da, bende pek güçlü bir izlenim bırakmış bir kişiliktir o. Sözün kısası, en büyük, belki yaşayan *biricik gerçek* filozofla tanışmaya hazırlanabilirsin. Halk önüne çıkınca (yazılarıyla ve konferanslarıyla) tüm Almanya'nın dikkatini üzerine çekecek. Gerek genel eğilim, gerek düşünce yapısı ile yalnız Strauss'u değil, Feuerbach'ı da aşıyor —bu çok şey demektir. O konferans verirken Bonn'da bulunabilseydim, onun en çalışkan öğrencisi olurdum. İşte böyle bir adam felsefe öğretmenim olsun isterdim. Gerçek felsefede ne mene bir çırak olduğumu şimdi anladım. Ama sabır! Artık bir şeyler öğrenmeye başlayacağım. Ortaçağdan kalma dine ve politikaya öldürücü silleyi indirecek olan Dr. Marx (taptığım kişinin adı bu) daha çok genç bir adam (en çok yirmidört yaşlarında). En büyük felsefi ciddiliği keskin bir zekâ ile birleştiriyor. Rousseau, Voltaire, Holbach, Lessing, Heine ve Hegel'i tek kişide bir-

leşmiş düşün —karışmış değil, *birleşmiş* diyorum— Dr. Marx budur."
R. Pascal, *Karl Marx, His Apprenticeship to Politics* (Labour Monthly Pamphlet), London, 1942, s. 8.

Rheinische Zeitung'un kapatılmasından sonra Marx, Almanya'da yakın bir geleceği olmadığını anladı. 1843'te genç karısıyla İsviçre'ye, sonra da, yalnız bir sayı çıkmış olan *Deutsche-Französische Jahrbücher*'in yayın kurulu üyesi olarak Paris'e gitti. Ama orada bu yayının işini bitiren sansür değil, sığınmacılar arasındaki çekişmeler oldu. Marx'ın Paris'te kalışı çok sürmedi; 1845'te, benzeri başka suçlar arasında, Silezyalı dokumacıların grevini destekleyen yazıları dolayısıyla, Prusya Hükümetinin ricası üzerine sürüldü. Engels ve başka etkin sosyalistlerle birlikte Brüksel'e gitti ve 1848'in büyük olaylarıyla sonuçlanacak devinimlere önderce katıldı.

Paris'te kalışı, kısa sürdüyse de, onun zihinsel ve politik gelişiminde belirgin bir evre oldu. Babası sayesinde Fransız yazınını, özellikle onsekizinci yüzyılın büyük filozoflarının ve materyalistlerinin yazdıklarını zaten biliyordu. Şimdi Fransız kültürünün canlı etkisini ve liberaller, St. Simon ve Fourier okullarının ütopik sosyalistleri ve Proudhon'u izleyenler arasındaki yeni düşünce mayalanmasını görecekti.

Marx etkilendi, ama bir yandaş olmadı. Tersine sağlam Alman felsefesi eğitimi, geniş bilgisi ve sağduyusu ile ince ve yapıcı bir eleştirici oldu. O zaten, sosyalizmin yukarıdan inen bir şey olmadığını görmüştü. Paris'te yayınladığı ilk makalesinde, daha önce anılan *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Bir Eleştirisi*'nde, mekanik endüstrinin doğuşuyla yaratılmış yeni "proletarya"yı toplum dönüşümünün devindirici gücü olarak tanır: Felsefenin rolü, proletaryayı kendi doğasının ve olanaklarının bilgisiyle silahlandırmaktır. "Tıpkı felsefenin kendi maddesel silahlarını proletaryada bulduğu gibi, proletarya da kendi zihinsel silahlarını felsefede bulur. Felsefe proletarya

ortadan kaldırılmadıkça gerçekleştirilemez, proletarya felsefeyi gerçekleştirmeden kendisini ortadan kaldıramaz."

4. FRIEDRICH ENGELS

DAHA DA çok önemli başka bir etki Marx'a Paris'te ulaşacaktı. 1844'te Friedrich Engels onunla buluşmak için Paris'e geldi. Hemen dost oldular ve aralarında Marx'ın ölümüne dek sürecek zihinsel işbirliği o zaman başladı. Engels marksist düşünce yapısını bütünlemek için gerekli deneyimi ve bilgiyi —İngiltere deneyimini, ekonomi ve doğa bilimleri bilgisini— getirdi. Marx yalnızca, oldukça ilkel ve gelişmemiş Rhineland endüstrisini biliyordu. Engels ise o zaman doruğuna ulaşmış endüstriyel üretimi görüp Manchester'deki bir pamuk firmasında ortak olarak görev almıştı. Dışardan gelıp İngiliz endüstrisini bağışlanmış gibi benimsememişti: Bu endüstriyi, insanın maddesel koşullarını dönüştürmek için dev bir güç ve insanları, içinde yer alan efendileri ve uşakları, alçaltan bir toplumsal örnek olarak da görmüştü. Engels İngiliz işçi sınıfını, onun yaşamını ve örgütlü savaşımlarını *1844'te İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu* adlı kitabında ölümsüzleştireceği bir biçimde öğrenmeye başlamıştı. İşte, Marx'a bu doğrudan deneyimi sundu ve bilgisini, endüstriyel devrim ortamında gelişmiş Adam Smith, Ricardo ve Malthus gibi İngiliz ekonomicilerin teorilerini getirdi. Engels, bilim ile endüstrinin başka herhangi bir yerde olduğundan daha sıkı bağlantılandığı Manchester ortamında artırılmış, büyüyen bir doğa bilimleri bilgisi ve ilgisi de getirdi.

Bu etkilerin birleşmesidir ki Marx'ı, 1844'te bir yerde, kendi felsefi ve politik bileşimine, Hegel'i tümüyle altüst edip onun düşünsel ve tinsel tabanını gerçek maddesel bir tabanla değiştirmeye götürdü.

Kendisinin birçok yıl sonra açıkladığı gibi:

> "Benim diyalektik yöntemim Hegel'inkinden yalnızca farklı değildir, ama onun tam karşıtıdır. Hegel'e göre, insan beyninin yaşam-süreci, yani, Hegel'in 'İdea' adı altında bağımsız bir özneye bile dönüştürdüğü düşünme süreci, gerçek dünyanın yaratıcısıdır ve gerçek dünya 'İdea'nın ancak dış, görüngüsel biçimidir. Bana göre, tersine, ideal, insan beynince yansıtılmış ve düşünce biçimlerine çevrilmiş maddesel dünyadan başka bir şey değildir."
> *Capital*, Cilt I, London, 1938, s. xxx.

Marksist düşüncedeki üç ana öğe —materyalizm, ekonomi ve diyalektik— aşlında Fransız, İngiliz ve Alman kaynaklardan çıkarılmış olup hepsi o zaman bu büyük bileşimde bir araya geldi.

Marx'ın ilk böyle ilân ettiği materyalizm, onsekizinci yüzyıl Fransız geleneği içinde gelişmiş materyalizmden, Holbach ve Lamettrie materyalizminden, daha başlangıçta, çok farklıydı. Aynı zamanda daha genel, daha mantıklı ve, ilk kez, tarihsel bir materyalizmdi. Onu sonuna dek izlemek, Engels gibi, Marx'ı da doğa bilimi alanına götürdü. Marx doğa bilimiyle, yalnızca felsefi nedenle, doğa bilimi gerçek dünyanın daha doğru bir betimini (*description*) sağladığı için değil, ama aynı zamanda ekonomik nedenle, çabuk gelişen kapitalizm evresinde bilim ile endüstrinin sıkı bağlantısı dolayısıyla da ilgilendi.

Marx ve Engels, 1848'in *Komünist Manifesto'*sunda dünyayı sarsacak gereç üzerinde uğraşırlarken yeni diyalektik materyalizmin genel çizgilerini saptamakta epey ilerlediler. Doğrudur, *Kapital*'de kapitalist sistemin ayrıntılı ekonomik işleyişi konusuna çok şey eklemek gerekecekti, ama doğa bilimiyle ilgili olduğu ölçüde, ilkeler zaten daha 1846'da, *Alman İdeolojisi* yazıldığı zaman, belliydi.

MARX daha önceki düşünürlerin şu başarılarına sağlamca dayandı: Hegel'in tarihsel diyalektik yaklaşımına; doğa bilimcilerin örtülü (*implicit*) materyalizmine; klasik ekonomicilerin, Adam Smith ile Ricardo'nun, ekonomik çözümlemelerine. Marx bunu büyük bir başarıyla yaptı, ama onların çalışmalarının bir bileşiminden çok daha fazlasını ortaya koydu. Katkısı, her şeyden önce, o çözümleme yığınını, bilgi ve eleştiriyi bir düşünme nesnesinden bir eylem nesnesine dönüştürmesidir. Bu köklü yeni adımı o, herhangi bir felsefi sistemden veya bilimden değil, tersine, bir katılımcı ve bir gözlemci olarak yer aldığı devrimci halk savaşımlarının deneyiminden çıkardı.

Bu, Proudhon'un *Sefaletin Felsefesi*'ne yanıt olan polemiksel yapıtı *Felsefenin Sefaleti*'nden alınan aşağıdaki parçada açıkça anlatılır. Marx bu parçada iyi niyetli, insansever burjuva öğretiselcilerin (*doctrinaire*) felsefesi ile proletaryanın savaşımlarından doğmuş gerçek sosyalizmi keskin bir çizgiyle ayırır:

> "*Ekonomiciler* nasıl burjuva sınıfın bilimsel temsilcileri iseler, *Sosyalistler* ve *Komünistler* de, tıpkı onlar gibi, proleter sınıfın teoricisidirler. Proletaryanın kendisi bir sınıf oluşturmasına yeter ölçüde gelişmedikçe, ve dolayısıyla proletaryanın burjuvazi ile savaşımının kendisi politik bir karakter edinmedikçe, ve üretici güçler burjuvazinin kendi bağrında proletaryanın kurtuluşu ve yeni bir toplumun kuruluşu için zorunlu maddesel koşulları bir an için de olsa görmemizi sağlayacak yeterlikte gelişmedikçe, bu teoriciler yalnızca ütopyacıdırlar, ezilen sınıfların gereksemelerini karşılamak için sistemler uydururlar ve düzeltici bir bilim araştırmaya koyulurlar. Ama tarih ilerledikçe, ve onunla birlikte prole-

taryanın savaşımı daha belirgin ana çizgiler kazandıkça, artık kafalarında bilim aramalarına gerek kalmaz, yalnızca gözlerinin önünde olana dikkat etmeleri ve onun sözcüsü olmaları gerekir. Onlar, bilim aradıkları ve yalnızca sistemler yarattıkları sürece, savaşımın başlangıcında oldukları sürece, safalette eski toplumu altüst edecek devrimci, yıkıcı yanı görmeden, sefaletten başka hiç bir şey görmeden kalırlar. Tarihsel devinimce üretilen ve nedenini tümüyle anladığı o devinimle kendisini birleştiren bilim, bu andan başlayarak, öğretiselci (*doctrinaire*) olmaktan kurtulup devrimci olur."

·Karl Marx, *The Poverty of Philosophy*, London, 1841. s. 106-107.

Marx bir gelişimler serisi olarak insan tarihi düşüncesini Hegel'den aldı, ama şimdi bir materyalist olarak, bu değişimleri artık bir *idea*'nınkiler gibi değil, gerçek dünyadaki üretici güçler ve üretim ilişkileriyle ilgili gelişmenin koşullarında görüyordu. Üstelik, ardında bıraktığı Fransa'daki iki devrimin deneyimiyle, tarihin anlamlı ve kesin değişmelerini yavaş evrimsel dönüşümler olarak değil, üretici güçleri kullanmaya daha yetenekli sınıfların politik iktidara birbiri ardına gelmesini damgalayan çabuk sıçramalarla ortaya çıkan değişmeler olarak görüyordu.

İnsan tarihi incelemesinde, geri dönüşsüz değişme gözden kaçırılamaz, güçlük düzenli yasaların varoluşunu izlemektir. İnsan tarihinin bu *devinim yasalarını* ilkin Marx açıkça ortaya koydu. Daha sonra onları insan dünyası gibi doğa dünyasını da kapsayacak yolda genişletti. Modern anlamda bir *doğa tarihi* yarattı. Doğal ve değişmez yasa ve düzenle ilgili ve zamanının resmi bilimine egemen olan dural (*static*) kavramların bir zihinsel uyuşukluk ve dinsel ürkeklik bileşiği olduğunu kavradı. O zaman kuşkulu olmakla birlikte, Darwin'in yardımıyla ondoku-

zuncu yüzyılın ikinci yarısında başatlaşacak olan evrim düşüncelerini benimsemeye daha çok eğilimliydi. Darwin'in *Türlerin Kökeni*'ni hemen değerlendirdi, ama eleştirisiz değil; Malthusçu varolma savaşı görüşünü özellıkle eleştirdi. Kitabın yayınlanmasının üzerinden dört hafta geçmeden, 1860 Aralığında, Engels'e şöyle yazar:

"Zor günlerim sırasında (ağır bir hastalığından dolayi karısına bakmaktaydı), bu dört hafta içinde, her türlü şey okudum. Başka şeyler arasında Darwin'in Doğal Seçme üzerine yazdığı kitabını da. Kaba İngiliz tarzıyla geliştiriliyorsa da, bu kitap, görüşümüz için doğa tarihindeki tabanı içeren kitaptır."

Marx and Engels—Selected Correspondence, cev. Dona Torr, London, 1843, s. 126.

ve 1861'de Lassalle'a:

"Darwin'in kitabı çok önemli ve tarihteki sınıf savaşımı için doğa biliminde bir dayanak olarak işime yarıyor. Kuşkusuz, İngilizlere özgü kaba geliştirme yöntemine katlanmak gerekiyor. Bütün eksikliklere karşın, bu kitapta, yalnızca doğa bilimlerindeki erekbilim'e (*teleology*) ilk kez öldürücü sille indirilmiyor, doğa bilimlerinin ussal anlamı da deneyimsel olarak açıklanıyor."

Aynı, s. 125.

O zamandan beri evrim düşüncesi, Darwin'in sandığından daha ani değişmelerle, organizma dünyasından yeryüzüne ve tüm evrene yayıldı. Yeni bulguların ışığında bilimciler doğa görüngülerini belirli veya yaratılmış şeyler olarak değil, *süreçler* olarak anlamaya artık daha isteklidirler. Bundan ötürü, bunu bir yüzyıl önce tümüyle görmüş olan Marx, karşımızda birinci sınıf bir zihin olarak duruyor. Bununla birlikte, o materyalist tarihsel bir dünya görüşü kurmakla yetinseydi, insanlık herhangi bir zihinsel yapıdan çok daha büyük bir şeyden yoksun olurdu.

MARX'IN taçlandırıcı katkısı, düşünce ile eylemin birbirine bağlanmasındadır. Bu yeni felsefe boyutu, ona maddesel tabanına oturtulmuş Hegel diyalektiğinden ve doğrudan politik savaşım deneyiminden geldi. Marx, Hegelci tarzı çok özgürce ve büyük ustalıkla kullandı. Gerçekten, Hegel'in düşünce ve anlatım yöntemine öylesine dalmıştı ki, ilk yapıtlarının epeycesi bize çağdaşlarına olduğundan daha karanlık görünse gerektir. Bununla birlikte, Marx yeniden ve yeniden okunduğunda, arada bir yapıtının katışıksız jargon olarak yorumlanan o parçaları çoğunlukla en anlamlı olanlarıdır. Onun felsefi deyimleri doğa bilimcilerin kendi özel bilimsel alanları dışındaki epey bön düşünce düzeylerine yabancı olduğu için, onları bir yana atıvermek, birçoğu Marx'tan tek satır bile okumamış bilimciler bakımından düpedüz zihinsel tembelliktir. Bu konferansta kullanılmış alıntıların birçoğu, Marx'ın Hegelci tarzı kullanarak ulaştığı anlatım özlülüğünün iyi örnekleridir. Bununla birlikte, *Komünist Manifesto* ve *Kapital* gibi büyük yapıtlarında, sonuçlarına ulaşmak için diyalektiği kullanması gereken yerde bile, kanıtını Hegelci herhangi bir ilgi olmadan ortaya koymak için her zaman dikkatli olmuştur.

Diyalektik özünde bir değişme ve eylem felsefesidir. Marx diyalektiği gerçek ve maddesel dünyadaki özel ve çabuk değişmelerin edimsel olarak nasıl ortaya çıktıklarını göstermek için kullandı. Onun görüşüne göre böyle değişmeler yalnız rastlantıyla veya gizemli dış güçlerin işe karışmasıyla olmaz. Böyle değişmeler, kendileri daha önceki bir aşamadaki değişmelerin ürünleri olan öğeler arasındaki savaşımlar ve çelişkilerden ötürü, kesinlikle olmak gerekir.

Marx değişmenin doğasıyla ilgilenmeyi ömrü boyunca sürdürdü. Bu, matematik konusundaki ça-

lışmasında[4] bile görülür. Marx, o yapıtında, bir fonksiyonun bir değerden öbürüne nasıl değiştiğini ve değişme noktasındaki karakterinin ne olduğunu inceleyen matematik dalını, diferansiyel hesabı daha derinlemesine anlamaya çalıştı.

Diyalektik materyalizmin başlıca kavramlarının işlenip bitirilmesi, 1846'dan önceki biçimlendirici yıllarda olmuştur. Onlar tarihsel materyalizm öğretisinin ilk formülleştirilmesini içeren Feuerbach'la ilgili ilk denemesindeki (sağlığında değil, ama daha sonra *Alman İdeolojisi*'nde yayınlanmıştır) şu parçada anlatılmıştır:

> " tüm insani varoluşun, dolayısıyla da tüm tarihin birinci öncülü, yani insanların 'tarih yaratmak' erkinde olmaları için yaşayacak bir durumda olmaları gerektiği öncülü (*premise*). Ama yaşam, her şeyden önce, yemeyi ve içmeyi, bir barınağı, giyinmeyi ve başka birçok şeyi gerektirir. Onun içindir ki ilk tarihsel edim, bu gereksemeleri karşılayacak araçların üretilmesidir, maddesel yaşamın kendisinin üretilmesidir. Ve bu, gerçekten, binlerce yıl önce olduğu gibi, bugün de, yalnızca insan yaşamını desteklemek için her gün ve her saat yerine getirilmek gereken tarihsel bir edimdir, tüm tarihin temel bir koşuludur."
> *Aynı*, s. 16.

Marx, filozofların bilgi edinme işini "doğrunun incelenmesi" ile kısıtlayak benimsedikleri sınırlamayı Feuerbach üzerine düşünürken gördü.

Kendisini Hegel'in idealist soyutlamalarından diyalektik materyalizmin somut ve dinamik gerçek dünyasına götürecek olan düşünce ve eylem, teori ve

---

[4]Matematik Elyazmaları'nın 900 sayfası şimdi, ama yalnız Rusya'da, yayınlanmış bulunuyor; bunlarla ilgili bir tartışma için bakınız: Prof. D. J. Struik, "Marx and Mathematics," **Science and Society**, XII. No. 1, s. 181-196 (Kış, 1948).

[Marx'ın matematiksel elyazmalarının bir bölümü dilimize çevrilip yayınlanmıştır: Karl Marx, **Matematiksel Elyazmaları**, Başak Yayınları, Ankara, Mayıs 1990—Ç.]

pratik birliği ilkesini Marx ilkin işte bu noktada belirtti. Bu düşünceleri milyonlarca kişi *Feuerbach Üzerine Tezler* ile özdeyişsel bir biçimde öğrendi. Bunlar Feuerbach'ın yalnız *Hıristiyanlığın Özü*'ne değil, 1843'te yayınlanan daha sonraki yapıtı *Bir Felsefe Reformu İçin Geçici Tezler*'ine de Marx'ın yanıtını oluşturur. Marx'ın aslında kendisine yol gösterecek notlar olarak tasarladığı bu düşünceleri Engels, 1889'da yayınlanan *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*'nda, biraz değişiklik yapılmış biçimde, bir ek olarak yayınladı. Onları daha yakından incelemeye değer.

İlk iki tez teori ile pratik arasındaki ilişkiler sorununa değinir:

I. "Şimdiye değinki bütün materyalizmin (Feuerbach'ınki de içinde) başlıca eksiği, duyularımızla kavradığımız nesnenin, gerçekliğin yalnız *nesne* veya görü (*Anschauung*) biçiminde anlanıp, *duyusal insan etkinliği* olarak, *pratik* olarak; öznel olarak anlanmamasıdır. Dolayısıyla, idealistliği yüzünden doğal olarak gerçek etkinlik tanımayan idealizm, materyalizme karşıt olarak, etkin (*active*) yanı soyut olarak geliştirdi. Feuerbach, düşünce nesnelerinden gerçekten ayırt edilmiş duyusal nesneler istiyor: Ama insan etkinliğinin kendisini *nesnel* etkinlik olarak anlamıyor. Bu yüzden, *Hıristiyanlığın Özü*'nde, pratik yalnız 'pis Yahudi'[5] görünüşüyle anlanıp saptanırken, Feuerbach yalnız teorik tu-

---

[5]Marx, Feuerbach'ın, insan yaşamının maddesel koşullarını yaratmada üretici etkinliğin rolünü anlayamadığını vurgulamak istiyor. Feuerbach şeyleri yapıldıkları gibi, etkin olarak değil, önceden var oldukları gibi anlayarak, yalnız tasarlamalı olarak göz önünde tuttu. Marx, şeylerle ilgili bu dışsal görüşü, yalnız şeyler satan bir adamın şeyler hakkındaki o sığ, ve şeyler yapan bir kimsenin bilgisine karşıt bilgisiyle karşılaştırıyor. Marx, derin etkin bilgi karşısında bu sığ ve yalnızca tasarlamalı bilgiyi küçük gördüğünü, konuşma dilinde kullanılan bu deyime başvurarak belirtiyor. Marx, doğal olarak, Yahudileri asla hor görmedi, ama pazarı, burjuva uygarlığının o en kutsal yerini hor gördü.

tumu (*attitude*) doğru insani tutum olarak görüyor. Dolayısıyla 'devrimci', 'pratik-eleştirel' etkinliğin anlamını kavramıyor."

II. "Nesnel doğruluğun insan düşüncesinin bir özniteliği olup olmadığı, teorik değil, tersine, *pratik* bir sorundur. Doğruluk, yani, gerçeklik ve güç (*power*), insan düşünüşünün 'bu-yanlılığı' (*this-sidedness*) pratikte tanıtlanmalıdır. Pratikten yalıtılmış düşünüşün gerçekliği veya gerçeksizliği konusundaki kavga, tümüyle *skolastik* bir sorundur."

The German Ideology, Appendix: "Theses on Feuerbach", yay. R. Pascal. London. 1938. s. 197.

Marx'ın bilim —gerek doğal gerek toplumsal— dediğimiz düzenli düşünüşe baştan sona uyan düşünce sürecinin özsel bakımdan etkin karakterini kavrayışını burada görüyoruz. O, bilimin her zaman, doğanın insani kullanım için değiştirilmesiyle, ve ancak, doğayı değiştirmek için kullanılabildiği sürece, doğanın anlanmasıyla bağlantılı olduğunu ileri sürer. Bu, doğal olarak, bilimin kurgulayıcı (*speculative*) değerini hiç bir biçimde azaltmaz, ama yalnızca bilimin herhangi bir zamandaki konumunu saptamak için maddesel sınama ve yarar engelini koyar. Bildiğimiz gibi, Marx'ın günündeki *doğa felsefesi* ve frenolojiden günümüzün dirimselcilik (*vitalism*) ve parapsikolojisine uzanan birçok düzmece-bilim vardı ve hâlâ var. Bu düşünce sistemlerinin, artistik yaratmalar olarak, sınırlı da olsa, belirli bir değeri vardır, ama pratik sınavını geçemezler ve Marx onları kendilerini doğurmuş toplumsal sistemle birlikte göçüp gitmeye yargılı ideolojik üstyapıya koyar.

Marx tümüyle anladı ki, bilim teorileri de içinde, bütün düşünceler zamanının toplumsal çevresinin ürünüdürler, hiç bir saltık veya sonrasız doğruluklar sorunu yoktur, ancak her biri gittikçe daha büyük bir anlayışı temsil eden bir ilişkin (*relative*) doğruluklar dizisi ve, o anlayışı tanıtlayan şey, artı-

rılmış bir doğal süreçler denetimi vardır.

Marx, insanı üzerinde kendisinin hiç bir denetimi olmayan koşulların yalnızca ürünü gibi gören bön toplumsal belirlenirciliği (*determinism*) de önceden aşmıştı. Bu, üçüncü tezde açıkça görülür:

III. "Koşulların ve eğitimin değiştirmesiyle ilgili materyalistçe öğreti, koşulları insanların değiştirdiğini ve eğitmenin kendisinin eğitilmek gerektiğini unutur. Dolayısıyla bu öğreti, toplumu, biri topluma üstün olan iki parçaya ayırır.

"Koşulların değiştirmesi ile insan etkinliğinin değiştirmesi veya özdeğiştirme (*self-changing*) birbiriyle çakışır ve bu ancak *devrimci pratik* olarak kavranabilir ve ussal olarak anlanabilir." *Avnt.* s. 197.

Bu tez, "eğitmeni eğitme" sürecini vurgulamasıyla, daha sonra Engels'in *Ailenin Kökeni*'nde pek parlak biçimde geliştireceği o insanlığın kendisinin kökeni ile ilgili anlayışın özüne yaklaşır.

Marx, dördüncü tezinde, Feuerbach'ın dinsel dünyayı gerçek toplumsal dünyanın imgesel bir yansısı olarak gösteren o özgürleştirici çözümlemesinin gerçek dünyayı değiştiren pratik etkinlikle nasıl bütünlenmesi gerektiğini açıklar. Beşinci, altıncı ve yedinci tezleri tümüyle alıntılamak yerinde olur:

V. "*Soyut düşünce* ile yetinmeyen Feuerbach, dikkatle incelemek (*contemplation*) istiyor; ama duyusal doğamızı *pratik*, insani-duyusal etkinlik olarak anlamıyor."

VI. "Feuerbach din özünü *insan* özüne dönüştürüyor. Ama insan özü her ayrı bireyde doğuştan bulunan bir soyutlama değildir. O kendi gerçekliğinde toplumsal ilişkilerin *toplam etkisidir* (toplamıdır).

"Bu gerçek özün eleştirisine daha derinlemesine girmeyen Feuerbach, bu yüzden şunlara zorlanıyor:

1. Tarih sürecinden soyutlamaya ve dinsel mizacı bağımsız bir şey gibi saptamaya, ve soyut —*yalıtılmış*— bir insan bireyi koyutlamaya (*to postulate*).

2. İnsan özü bu yüzden ancak cins (*genus*), *doğal olarak* birçok bireyi birleştiren iç, dilsiz genellik olarak anlanabilir."

VII. "Feuerbach, bu yüzden, 'dinsel mizaç'ın kendisinin bir toplumsal ürün olduğunu ve soyutladığı bireyin tikel (*particular*) bir toplum biçimine ilişkin olduğunu görmüyor."
Aynı, s. 198.

Burada, Feuerbach eleştirisinden çıkan yeni bir toplumbilimsel ilke, bir bireyler toplamı olarak değil, ama "toplumsal ilişkilerin toplu etkisi" olarak, insanlık ilkesini görüyoruz. Bu düşünce, Marx'ın önceden gösterdiği gibi, kendisi de eski *laissez-faire* (bırak yapsın) kapitalizminin dışavurumu olan bütün liberal bireyselci görünüşü kökünden sarsar. Bu aynı zamanda, kimi sığ anti-marksistlerin bugüne dek öne sürdükleri gibi, bireyin değerinin bir yadsınması da değildir. Bireyin yalnız toplumca oluşturulmakla kalmayıp toplum da yarattığının tanınması, onu Hıristiyan veya liberal geleneklerin soyut yaratığından veya ekonomik insanından daha az değil, daha çok önemli kılar.

Sekizinciden onbirinci teze dek Marx, kanıtı mantıksal sonucuna ulaştırır:

VIII. "Bütün toplumsal yaşam özünde *pratik*tir. Teoriyi gizemciliğe sürükleyen bütün gizemler, ussal çözümlerine insan pratiğinde ve pratiğin kavranmasında kavuşur."

IX. "Düşünceye dalmış materyalizmin, yani, duyusal doğamızı pratik etkinlik olarak kavramayan materyalizmin varabileceği en yüksek nokta, ayrı bireylerin ve uygar (*civil*) toplumun düşünülmesidir."

X. "Eski tip materyalizmin görüş noktası uygar toplumdur, yeni materyalizmin görüş noktası insan toplumudur veya toplumsal insanlıktır."

XI. "Filozoflar yalnızca dünyayı farklı biçimlerde *yorumladılar*, amaç onu *değiştirmektir*."

Aynı, s. 199.

Son iki tez, artık klasikleşmiş *toplumsal insanlık* kavramı ve filozoflara dünyayı değiştirme çağrısı, Marx'ın tüm yaşamının özüdür. Bunlar şimdiden onun öngördüğü ve çabaladığı gibi gerçekleşmektedir.

7. DOĞA BİLİMLERİNİN YERİ

DÜŞÜNCESİNİN geliştiği aynı dönemde Marx, doğa biliminin anlamı ve önemi konusunda, sonraki bütün çalışmasını nitelendirmiş olan o kapsamlı anlayışa ulaştı. Bu onun 1844'teki yayınlanmamış ekonomik-felsefi elyazmalarından birinde açıkça anlatılmıştır:

"Doğa bilimleri görülmedik bir etkinlik geliştirdiler ve kendilerine durmadan genişleyen bir alan edindiler. Ama felsefe onlara, onların felsefeye olduğu gibi yabancı kaldı. Doğa bilimlerinin anlık (*momentary*) birliği ancak fantastik bir yanılsamaydı. İstek vardı ama araç eksikti. Tarih yazımı bile bir aydınlanma öğesi olarak, ayrı ayrı büyük buluşlardan doğan yararlık olarak doğa bilimine ancak rastlantısal dikkat gösteriyor. Ama bilim pratik olarak insan yaşamına ne denli çok girdi ve endüstri ile, insanın kurtuluşuna da yol hazırlayarak, onu ne denli çok dönüştürdüyse, bir gayri insanileştirme (*dehumanization*) sürecini de o denli bütünlemek zorunda bırakıldı. Endüstri doğa ile, ve ondan ötürü doğa bilimi ile insanın gerçek tarihsel ilişkisidir. Bundan dolayı, doğa bilimi insan güçlerinin bir

açığa vurumu olarak anlanırsa, doğanın insani özü veya insanın doğal özü anlanacaktır ve doğa bilimi soyut maddesel veya daha doğrusu idealistçe eğilimini yitirip şimdiden, yabancılaşmış[6] biçimde olsa da, edimli insan varoluşunun tabanı olduğu gibi, insan biliminin tabanı olacaktır. Yaşam için bir ve bilim için başka bir taban *a priori* (önsel) bir yalandır. İnsan tarihiyle —insan toplumunun doğumuyla— gelişen doğa gerçek (insanın bildiği) doğadır; bundan ötürü insanın çalışmasıyla gelişen doğa, yabancılaşmış bir biçimde de olsa, gerçek insan doğasıdır.

"Duyular (Sinnlichkeit) için algılanabilir olan (Feuerbach'a bakınız), tüm bilimin tabanı olmalıdır, ama ancak ikili biçimde, hem maddesel bilinç hem maddesel gerekseme biçiminde ortaya çıktığında, yani bilim doğadan yola çıkarsa, gerçek bilimdir. Tüm tarih maddesel bilinç nesnesi olan 'insan'a giriştir ve 'insan olarak insan'ın daha yüksek gereksemeleri gerçek gereksemeler olacaktır. Tarihin kendisi doğa tarihinin, doğanın insana gelişmesinin gerçek bir parçasıdır. Daha sonra doğa bilimi, insan biliminin doğa bilimini içereceği gibi, aym biçimde, insan bilimini içerecektir. Yalnız bir tek bilim olacaktır."

" 'Ökonomisch-philosphische' Manuskripte" (1844). *Marx-Engels Gesamtausgabe*. Cilt III. Bölüm 1. Berlin. 1932 s. 122.

Bu pek yoğunlaştırılmış anlatımda, yazılacak birçok kitapta olacağı gibi, Engels'in *Anti-Dühring, Ailenin Kökeni* ve *Doğanın Diyalektiği*, Lenin'in *Materyalizm ve Ampiriyo-kritisizim* ve Stalin'in *Dilbilimde Marksizm Üzerine* adlı yapıtlarında örneğini verdikleri marksist dünya ve doğa çözümlemesinin çıkış noktası bulunmaktadır. Bu parçadan bellidir ki, Marx'ın doğa bilimine verdiği önem, doğa bilimi-

---

[6]Birinci dipnota bakınız.

nin endüstri ile veya toplumsal üretim güçlerinin dışavurumu ile ilişkisine dayanır. Çünkü, gördüğümüz gibi, Marx toplumsal üretim ilişkilerinin —mülkiyet, pazar, rekabetçi veya tekelci endüstri kurumlarının— üretici güçlerin durumuna nasıl bağlı olduğunu daha o zaman anlamıştı. Ama bu, bilimin durumuna da bağlıdır ve aynı zamanda bilimin ilerlemesi veya durgunluğu için güçlü bir güdü (*motive*) sağlar.

Marx'ın üretici güçlerin gelişimine üsteleyerek verdiği olağanüstü büyük önem gösteriyor ki, yeni tip bir uygarlığa, özellikle sosyalizme geçiş, üretici güçler ancak maddesel olanaklar sağlayabilecek bir gelişim durumuna, yani, *sosyalizmi* işler kılabilecek yüksek üretkenliğe ulaşmışsa olanaklıdır, ve ancak bu başarıldıktan sonradır ki *komünizm* olabilecektir.

Çok daha sonra, *Gotha Programının Eleştirisi*'nde (1875) Marx, kapitalizmden hemen çıkmış bir sosyalist devlette ideal bir üleştirimli adalet (*distributive justice*) durumuna ulaşma olanağı bulunabileceğini düşünenleri sert eleştirir:

"Ama bu eksiklikler, komünist toplumun ilk evresinde, uzatılmış doğum sancıları sonrasında kapitalist toplumdan tam çıkıldığı zaman olduğu gibi, kaçınılmazdır. Hukuk, kültürel gelişimi de belirleyen ekonomik toplum yapısından asla daha güçlü değildir.

"Daha yüksek bir komünist toplum evresinde, işbölümü koşullarında bireylerin köleleştirici bağımlılığı, ve onunla birlikte de kafa ve kol emeği arasındaki karşıtlık yok olduktan sonra, emek yalnızca bir geçim aracı olmaktan çıkıp da birincil yaşam zorunluluğu olduktan sonra, bireyin çok yönlü gelişimiyle birlikte üretici güçler de arttıktan sonra, ve bütün işbirlikli servet kaynakları daha gür akarken, ancak o zamandır ki

burjuva hukukun dar ufukları tümüyle geride bırakılabilir ve toplum bayraklarına şunu yazar: Herkesten yeteneğine göre, herkese gereksemelerine göre."

Bu parça, Marx'ın komünizme geçiş problemlerini ne denli iyi anladığını nerdeyse başka herhangi parçadan daha açık belirtir. Edimli sosyalizm kurucularının, Lenin ve Stalin'in, Marx'ın o zaman koyduğu programı ne denli iyi yürüttüklerini, oysa kendi ülkelerini kapitalizmden kurtarmak için hiç bir şey yapmamış olan 'sosyalist' yericilerinin, Sovyet yöneticiler doğru marksizmi bıraktılar diye yaygara kopardıklarını görüyoruz.

Marx modern bilimin varoluşunun büyük ölçekli mekanik endüstrinin zorunlu bir önkoşulu olduğunu ve bu endüstrinin özel birçok niteliğinin, başta buhar makineleri olmak üzere ana devindiricilerinin, keşifleri gibi geliştirilmeleri için de gerekli olduğunu gördü. Öte yandan, aynı derecede farkındaydı ki, bilim, hiç de Zeus'un kafasından silahlarla donanmış olarak doğan Athene gibi, insan beyninin kendiliğinden yaratması değildir. O, bilimin kendisinin hizmet ettiği toplumsal ve endüstriyel güçlerin bir ürünü olduğunu gördü. *Alman İdeolojisi*'nde yazdığı gibi:

" ünlü 'insan ile doğa birliği' endüstride her zaman var oldu ve her çağda, endüstrinin daha az veya daha çok gelişmiş olmasına göre değişen biçimlerde var oldu, tıpkı insanın üretici güçlerinin gelişimine bağlı olarak buna uygun bir tabanda doğa ile 'savaşım'ı gibi.

"Endüstri ve ticaret, geçim araçlarının üretimi ve değişimi, kendileri dağıtımı, farklı toplumsal sınıfların yapısını belirlerler ve kendileri de onları belirledikleri tarzda onlarca belirlenirler; dolayısıyla, örneğin bir yüzyıl önce yalnız çıkrıklar ve dokuma tezgâhları görülen Manchester'de, Feuerbach yalnız fabrikalar ve makineler görür, ve-

ya Augustus zamanında Romalı kapitalistlerin bağlarından ve villalarından başka hiç bir şey bulunmayan Roma ovalarında çayırlık ve bataklıklar bulur. Feuerbach doğa bilim algısından (*perception*) özellikle söz ediyor; yalnızca fizikçilerin ve kimyacıların görebileceği sırlar veriyor: Ama endüstri ve ticaret olmaksızın doğa bilimi nerede olurdu? Bu 'katışıksız' doğa bilimine bile, ancak ticaret ve endüstri, insanların duyusal etkinliği bir amaç sağlar ve onun gerecini verir. Bu etkinlik, bu sürekli duyusal emek ve yaratma, bu üretim, şimdiki varoluşuyla bütün duyusal dünyanın öylesine tabanıdır ki, bu yalnız bir yıl için dursa, Feuerbach yalnız doğal dünyada olağandışı bir değişme görmekle kalmaz, bütün insanlar âleminin ve kendi algısal yetisinin, üstüne üstlük kendi varoluşunun, yitik olduğunu görüverirdi."

The German Ideology, s. 36.

Bilim ile teknik arasındaki bu iki yanlı karşılıklı ilişkiyi Engels, şunları yazarken, çok iyi anlatacaktır:

"Dediğiniz gibi, teknik bilimin durumuna büyük ölçüde bağımlıysa, bilim de tekniğin *durumuna* ve *gereksemelerine* daha da çok bağımlıdır. Toplumun teknik bir gereksemesi varsa, bu, bilimin ilerlemesine on üniversiteden daha çok yardım eder. Bütün hidrostatik (Torricelli vb.), onaltıncı ve onyedinci yüzyıllarda, İtalya'da dağlardan inen akarsuları düzenleme zorunluluğundan doğdu. Ancak elektriğin teknik uygulanırlığı bulunduktan sonradır ki elektrik üstüne sağlam herhangi bir bilgi edindik. Ama, ne yazık ki, Almanya'da bilimlerin tarihini sanki gökten inmişler gibi yazmak gelenek oldu."

Selected Correspondence, s. 517.

Bundan başka, Marx, kendi zamanına değinki bütün toplum durumlarında belirli bilim teorilerinin

saltık (*absolute*) ve öncesiz-sonrasız (*eternal*) düşünceler olmadığını gördü. O teoriler türedikleri çağdaki egemen sınıfın ideolojisinin ana kesimidir ve o sınıfın çıkarlarını kollamak için korunup geliştirilmiştir:

> "Egemen sınıfın düşünceleri her çağda egemen düşüncelerdir: Yani, maddesel toplum gücüne egemen olan sınıf, aynı zamanda o toplumun egemen zihinsel gücüdür. Maddesel üretim araçlarını buyruğunda tutan sınıf, aynı zamanda zihinsel üretim araçları üzerindeki denetimi de elinde tutar, ve buna uygun olarak, zihinsel üretim araçlarından yoksun olanlar, ona boyun eğerler. Egemen düşünceler, başat maddesel ilişkilerin, düşünceler olarak kavranmış başat maddesel ilişkilerin, bundan ötürü bir sınıfı egemen sınıf yapan, dolayısıyla egemenliğinin düşüncelerini yaratan ilişkilerin düşüncel dışavurumundan başka bir şey değildir. Egemen sınıfı oluşturan bireyler, varlıklı olmalarının yanı sıra, bilinçlidirler, dolayısıyla düşünürler. Onun içindir ki, bir sınıf olarak yönettikleri ve bir çağın uzamını (*extent*) ve süresini belirledikleri sürece, bellidir ki bunu bütün egemenlik alanlarında yaparlar; dolayısıyla, başka şeyler arasında, düşünenler olarak, düşünce üretenler olarak da yönetirler, ve çağlarının düşünce üretimine ve dağıtımına düzen verirler; bundan ötürü, onların düşünceleri çağın egemen düşünceleridir."
>
> *The German Ideology*, s. 39.

Nitekim, Dante'nin *Divina Commedia*'sı dolayısıyla da bildiğimiz, ortaçağlardaki o dural bir dünya düzeni düşüncesi, meleklerce durmadan döndürülen cennetsel küreleri ve cehennem çemberleriyle, Papanın, İmparatorun, Kralların ve hepsi de köylüler ile serflerin emekleriyle geçinen soyluların feodal düzeninin bir yansımasıydı. Daha sonra toplumsal düzen değişip para her şeyin ölçüsü olunca, barut ve

denizcilik dünyayı ticarete ve sömürüye açınca, daha dinamik bir fizik ve dünya resmi gerekti. Bilime önce gökbilimde ve Copernicus, Galileo ve Newton'un kütleçekimi teorisinde ortaya çıkan yeni bir itki ve yön verildi.

8. DEVRİMLER YILI VE "KOMÜNİST MANİFESTO"

BURAYA dek yalnızca, genç Marx'ın tüm ömrünü verdiği ekonomik ve politik çalışmalarının ana evresine girmeden önceki başarılarından söz ettim. Marx'ın düşüncelerinin zenginlik ve bağlamının (*coherence*) bir ölçüsü, sunduğum bu kısa bilgiden bile çıkarılabilir. Bununla birlikte, Marx teorik çalışmasını bir süre bırakıp 1848'in coşturucu olayları sırasında eylem dünyasına atılmasaydı, bu düşünceler yaptıkları karşı konmaz etkiyi kesinlikle yapmazlardı.

Orada, bir burjuva devrim, kapitalist sınıfın erken başarısı ve ayrıca daha da erken başarısızlığı ve ihanetiyle, feodalizm kalıntılarına saldırdığı sıradaki ilerici ve özgürleştirici bir tarihsel rolden, yeni doğan endüstriyel işçi sınıfına baş kaldırtmamak için gerici güçlere katıldığı sıradaki bir role nasıl geçtiğini gösterdi. Rolünü ilk kez kendisinin açıkça anladığı sınıfı, proletaryayı, Marx tümüyle destekledi. Devrimci dalganın doruğunda, Engels'le birlikte *Komünist Manifesto*'yu o zaman bir mızrak gibi attılar. Düşmanlarının bile apaçık anladıkları bir dille yazdıkları bu ölümsüz belgeye, bütün teori ve deneyimlerinin sonucunu koydular. O zamandan beri kabul edildiği gibi, bu belge, hâlâ, marksizmin inançlarının ve programının en özlü ve en açık anlatımı olarak duruyor.

O günlerde Marx ile Engels, savaşımda kişisel yerlerini almak üzere, anayurtları Rhineland'a döndüler—Marx, öfkeli ve bir süre için engellenmemiş *Neue Rheinische Zeitung*'a başyazar, Engels ise Cum-

huriyetçi gönüllülerin bir subayı olarak. Perde kısa sürdü, ama ikisinin de yaşamlarında bir dönüm noktası oldu. Perdenin İngiltere'ye sürekli bir sürgünle kapatılması ve daha önce hiç olmadığınca muzaffer ve taşkın bir kapitalist düzene karşı yazıyla ve sözle, iç karartıcı ve görünüşte umutsuz bir savaşımın başlatılması gerekecekti.

Ancak, sürgündeki bu savaşım, uzun erimde bütün girişimlerinin en verimlisi olacaktı. Birer sürgün olarak etkisiz durumda bulunmaları, en karakteristik yanı —ekonomik yapısı— ile kapitalizmin ayrıntılı çözümlenmesine daha önce başarmaya hiç zaman bulamadıkları bir kusursuzlukla kendilerini verebilmelerini sağladı.

9. "KAPİTAL"DE BİLİM VE ENDÜSTRİ

MARX kendi ekonomi bilimini günündeki dünyanın ekonomik yaşamı merkezinde, İngiltere'de, ve özellikle Londra'da ve Manchester'de geliştirdi. Bu bilimi edinmesi, kültürel bütün başka durumları daha iyi kavramasını sağladı. Marx'ın bilim anlayışı ve bu anlayışının ekonomik ve toplumsal değişme ile ilişkisi tüm ömrü boyunca durmadan derinleşmek gerekti ve İngiltere'de kazandığı yeni uygulamalı bilim ve teknoloji deneyimiyle zenginleşti. İkiliden Engels, üretim sürecinin teknikleriyle ve genel doğa bilimi alanıyla daha çok ilgiliydi:

> "Marx ve ben, besbelli, bilinçli diyalektiği Alman idealist felsefesinden kurtarıp materyalist doğa ve tarih kavramına uygulayan biricik kişilerdik. Ancak, diyalektik ve aynı zamanda materyalist olan bir doğa kavramı için bir matematik ve doğa bilimi bilgisi kesinlikle gereklidir. Marx matematikte çok bilgiliydi, ama doğa bilimlerinde ancak kimi bakımlardan, geçici olarak ve arasıra yoğunlaşabildik. Bundan ötürü, emekli olup

evimi Londra'ya taşıyınca, böylelikle bu işe gerekli zamanı verebileceğim duruma gelerek, matematikte ve doğa bilimlerinde, Liebig'in dediği gibi, olabildiğince tam 'tüy değiştirdim', ve sekiz yılın en verimli bölümünü buna harcadım."
F. Engels. *Anti-Dühring*. Cilt I. çev. Emile Burns. s. 15.

Bununla birlikte, Marx zorunlu temel ve hatta pratik bilgiyi edinmek için sıkı çalıştı. Örneğin, Engels'e şöyle yazar:

"Makineler bölümüne[7] bir şeyler ekliyorum. Burada ilk ele alışımda önemsemediğim ilgi çekici birtakım sorunlar var. Aydınlanmak için teknolojiyle ilgili bütün defterlerimi (özetleri) baştan sona bir daha okudum. Profesör Willis'in işçilere verdiği pratik (yalnızca deneysel) bir kursa da katılıyorum (Jermyn Street'te, Huxley'in de konferanslarını verdiği Geological Institute'de). Mekanikle aram tıpkı dillerle olduğu gibi. Matematiksel yasaları anlıyorum, ama algı gerektiren en basit teknik gerçeklik bana en kalınkafalılara olduğundan daha zor geliyor."
Selected Correspondence. s. 141.

Marx asla bir el işçisi olarak başarılı değildi. Parasal güçlüklerinin en çetin olduğu bir sırada iş olarak bir demiryolu yazıcılığı buldu, ama kötü elyazısı yüzünden o işte ancak birkaç gün tutunabildi.

Engels'le yakın arkadaşlığı dolayısıyla, Marx edimli endüstri süreçlerini görüp çözümleyebilecek ve onları ekonomik sonuçlarıyla ilişkilendirebilecek durumdaydı. Bu, büyük yapıtı *Kapital*'de, hele birinci cildin "Makineler ve Modern Endüstri" başlıklı XV. ve üçüncü cildin "Değişmeyen Kapital Kullanımında Ekonomiler" adlı V. Bölüm'ünde çok açık görülür. İlkinin giriş parçaları, açıklıkları ve etkileyicilikleriyle bugün bile şaşırtıcıdır. Marx mekanik üretimin özünü günündeki herkesten çok daha iyi

---

[7]**Capital**, Cilt I. Bölüm XV.

anladı. Marx'ın kendi daha kapsayıcı, felsefi ve ekonomik yaklaşımından doğan korkunç üstünlüğünü görmek için, ancak, çok anlayışlı ve etkili bir İngiliz bilimcinin, Charles Babbage'nin[8] düşüncelerini okumak gerekir. Babbage'nin makine kullanımıyla ilgili tek örnekler gördüğü yerde, Marx bir tek aralıksız dönüştürme sürecini görebilmiştir. Bu süreç, kendi aletlerını kullanan el zanaatçısından başlar, makinenin üretim alanına girdiği modern endüstrideki konuma varmak için, Marx'm manüfaktür dediği, bir kaç el zanaatının bir araya getirildiği ve maliyetin bir işbölümüyle düşürüldüğü dönemden geçer.

Marx üretici endüstri makinelerini önce en genel biçimde çözümler:

"Tümüyle gelişmiş bütün makineler aslında farklı üç parçadan oluşur: Motor mekanizması, iletici mekanizma ve son olarak alet veya iş gören makine. Motor mekanizması bütünü devindiren parçadır. Kendi devindirici gücünü ya buhar makinesi, ısı makinesi (*caloric engine*), elektro-magnetik makine vb. gibi kendisi üretir, ya da hazır bulunan bir doğal güçten, su çarkı gibi bir su akımından, yel değirmeni gibi yelden vb. alır. Düzentekerler, mil düzeni, dişli çarklar, kasnaklar, kayışlar, halatlar, bantlar ve pek çeşitli dişlilerden bileşen iletici mekanizma, devinimi düzenler, gerektiğinde biçimini, örneğin doğrusaldan çembersele, değiştirir, ve bölüp iş gören makineler arasında paylaştırır. Tüm mekanizmanın bu ilk iki parçası, özellikle iş gören makineleri devindirmek içindir ki, bu devinimle emek konusu tutulur ve istendiği gibi değiştirilir. Alet veya iş gören makine, makinelerin 18. yüzyılda endüstri devrimini başlatan parçasıdır. Ve bu güne dek, bir el zanaatı veya bir manüfaktür ne za-

---

[8]Bakınız: C. Babbage, **On The Economy of Machinery and Manufactures, London, 1832.**

man makinelerle sürdürülen bir endüstriye döndürülse, bu parça hep bir çıkış noktası olarak iş görür."
Capital, Cilt I, 1938, "Machinery and Modern Industry" s. 367.

Bu, Marx'ı, şu olguyu bir makinenin asıl karakteri saymaya götürür: Makine bir insanca değil, bir düzenekçe işletilen bir alettir:

"Bundan ötürü, gerçek makine öyle bir mekanizmadır ki, devinime geçirildikten sonra, eskiden işçinin benzer aletlerle yaptığı aynı işlemleri kendi aletleriyle yerine getirir.

"Endüstri devriminin başlangıç noktası olan makine, bir tek alet kullanan işçinin yerine, benzer birkaç aletle işleyen bir mekanizma koyar, ve onu biçimi her ne olursa olsun bir tek itici güçle devinime geçirir. Burada makineyi makineli üretimin ancak bir ilk etkeni olarak görüyoruz.

"Makinenin büyüklüğünde ve iş gören aletlerinin sayısında artma, onu çalıştırmak için daha büyük bir mekanizma gerektirir; ve bu mekanizma, insanın bir-biçim sürekli devinim yaratmak için çok eksik bir araç olması bir yana, insanınkinden daha etkili bir devindirme gücü ister. Ama insanın basitçe bir motor gibi devindiği, aletinin yerini de bir makinenin aldığı varsayılırsa, bellidir ki insanın yerine doğal güçler konabilir."
Capital, Cilt I, s. 368, 370.

Marx, yeni hiç bir köklü icat olmaksızın, çıkrık veya Crompton'un eğirme makinelerindeki gibi bir mekanizmayla birleştirilmiş basit zanaat işlemlerinin çoğaltılmasından doğan ilk makine endüstrisi evresini gördü. Endüstri gelişiminin sonraki aşamalarıyla ilgili çözümlemeleri daha da etkileyicidir. O, bu değişimi şöyle gösterdi: İlk olarak daha karmaşık bir makine biçimlendirmek için farklı makinele-

ri birbirine uydurmakla ve yirminci yüzyıl endüstrisinin karakteristiği saydığımız sürekli akışa, yarı veya tümüyle otomatik sürece giden yolu açarak; ikincisi de, özellikle ağır makine, demir ve çelik endüstrilerinde, sınırlı bireysel insan gücüyle başarılması olanaksız şeyleri yapmak için, mekanik araçların büyütülmesiyle:

"Bundan ötürü, modern endüstrinin kendi karakteristik üretim aracı olan makinenin yönetimini kendi eline alıp makinelerle makineler yapması gerekti. Bunu başarıncaya dek, kendisine uygun bir teknik dayanak geliştirip kendi ayakları üzerinde duramadı. Makineler, artan kullanımlarıyla aynı zamanda, bu yüzyılın ilk onyıllarında, makine yapımını yavaş yavaş üstlendi. Çok büyük ölçekli demiryolları ve buharlı gemi yapımı, şimdi ana kuvvet makineleri yapımında kullanılan dev makinelerin doğumuna ancak 1866'dan önceki onyılda yol açtı."
Aynı, s. 380.

Marx, ayrıca, bu gelişmenin bilim ile endüstriyi giderek birbirine bağladığını ve bunun uzun erimli toplumsal sonuçları olacağını gördü:

"Makineler biçimindeki emek araçları, insan gücü yerine doğal güçler kullanılmasını, göz kararı ve el yordamının yerini bilinçli bilim uygulamasının almasını zorunlu kılar. Manüfaktürde, toplumsal emek-sürecinin düzenlenişi tümüyle özneldir; parça emekçilerin bir birleştirilmesidir; modern endüstrinin ise, kendi makineler sisteminde tümüyle nesnel bir üretici örgütlenişi vardır; emekçi orada önceden var olan maddesel bir üretim koşuluna önemsiz bir ek olur. Basit iş birliğinde işbölümüne dayanan biçiminde bile, tek başına işçinin yerini ortaklaşan işçinin alması hâlâ az veya çok rastlantıyla olur. Makineler, daha sonra anılacak birkaç ayra (istisna) ile, yalnız birleşik emekle, veya ortak emekle ça-

lışır. Bundan dolayı, sonuncu durumda emek-sürecinin işbirlikli karakteri, emek aracının kendisince dayatılmış bir gerekliktir."
Aynı, s. 382.

Marx, makinelerle ilgili bu pratik anlayışı edinebilecek durumdaydı; çünkü her aşamada makineler ile onların edimli ekonomik kullanımları arasında bağlantı kurdu. John Stuart Mill, makineler "herhangi bir insanın günlük yorgunluğunu azaltmadı" diye yakınmıştı. Marx, kapitalizm koşullarında icat güdüsünün asla "insanın günlük yorgunluğunu azaltmak" olmadığını gösterdi. O, ilk ve son güdü, kâr güdüsüydü. Teknik ilerlemenin görevi, birincil olarak aynı emek gücüne karşılık ürünün değerini artırmak, ve ikincil olarak fabrika ve makineler kullanımının belirli bir döneminde işlenen ham maddelerin niceliğini artırmakla kâr oranını artırmaktı (şuradaki tartışmaya bakınız: *Capital*, Cilt III, Bölüm V.). Marx, ayrıca, birbirine aykırı düşerek, makineler emekten ne denli çok tasarruf sağlarsa, makinelerde kârlı olarak çalıştırılabilecek insan sayısının o denli çok olduğunu gösterdi. Endüstrinin yığınsal üretime doğru gelişimi Marx'ın yapıtının bu bölümünde dolaylı olarak açıkça anlatılmıştır.

Marx modern endüstrinin gelişiminde bilimin ne yapması gerektiğini de çok iyi anladı. Çalışmada durmadan artan hız ve tasarruf istemi, artık göz kararı ve el yordamıyla ilerlemenin karşılayamayacağı bir istemdi.

" işbirlikli ve toplumsaal üretim, birincil üretim sürecinde bir işbirliği. Bu, bir yandan, metaların fiyatını artırmadan —ki bu hep ilk düşünülen şeydir— mekanik ve kimyasal icatlar uygulamanın zorunlu gereğidir. Öte yandan, işbirlikli üretici tüketimden sağlanan tasarruflara ancak büyük ölçekli bir üretim olanak verir. Son olarak, tasarrufların yerini ve biçimini, edinilmiş deneyimi uygulamanın en basit yöntemlerini, te-

orileri vb. yürürlüğe koymadaki pratik pürüzlerin üstesinden gelme yolunu keşfeden ancak birleşik emekçilerin deneyimidir.

"Tıpkı bunun gibi, evrensel emek ile işbirlikli emek arasında da bir fark olduğu belirtilmelidir. Bu her iki emek çeşidi de üretim sürecinde kendi rolünü oynar, her ikisi de birbirine akar, ama ikisi de farklılaşmıştır. *Evrensel emek, örneğin keşifler ve icatlar, bilimsel emektir.* Bu emek, yaşayan yoldaş insanların işbirliği ile, ve daha önce yaşamış olanların emeği ile koşullanmıştır; öte yandan, işbirlikli emek, yaşayan bireylerin doğrudan bir işbirliğidir.

"İlk anılan, sık sık gözlemle doğrulanır:

"(1) Yeni bir makinenin ilk yapım maliyeti ile sonraki yapımlarının maliyeti arasındaki büyük fark—bu konuda Ure ile Babbage'e bakınız.

"(2) Yeni bir icada dayanan bir kuruluşun işletme maliyetinin, böyle bir kuruluşun yıkıntılarından doğan daha sonraki sözde kuruluşlarınkine göre çok daha büyüklüğü. Bu öyle bir dereceye vardırılır ki, yeni bir girişimdeki ilk önderler genellikle batarlar, ve yalnız, binaları, makineleri vb. daha sonra ucuza satın alanlar para kazanırlar. Bu yüzden, insan kafasının evrensel emeğinden ve onun toplumdaki işbirlikli uygulamasından en büyük kârları sağlayanlar, genellikle en değersiz ve aşağılık para-kapitalci (*money-capitalist*)lerdir.

Capital, Cilt III, Çev. E. Untermann, Chicago, 1909, s. 124. (İtalikler benim—J.D.B.)

Marx, böylece, üretici gücün bir bileştireni olarak evrensel emeğin, bilimin, daha eski olan işbirlikli emekten farklı ve, kapitalizm koşullarında, belirli bir ölçüde ona karşıt olduğunu gördü. Bu, *Kapital*' de açıkça anlatılır:

"Manüfaktürlerde işbölümünün bir sonucu şu-

dur: İşçi, başka birinin mülkiyeti olarak, ve yönetten bir güç olarak maddesel üretim süreçlerinin zihinsel güçleriyle karşı karşıya getirilir. Bu ayrılma, kapitalistin tek işçiye göre birleşik emeğin birliğini temsil ettiği basit işbölümüyle başlar, emekçiyi bir parça işçiye indirgeyen manüfaktürde gelişir. Ve, bilimi emekten ayrı bir üretici güç kılıp kapitalin hizmetine sokan modern endüstride tamamlanır."
Capital, Cilt I, s. 355.

10. BİLİMİN MİRASÇISI OLARAK İŞÇİ SINIFI

KAPİTALİZM bilimi bir üretici güç olarak geliştirmişti ama, yeni üretim tarzının gerçek karakteri de kapitalizmin kendisini gereksiz kılıyordu. Marx, kapitalizmin en parlak çağında yazarken bile, onun çürüyüş belirtilerini ve kendi gününden beri canavarca artmış olan tekelci kısıtlama sürecinin başlangıcını görebildi. Ama Marx şunu yeterince iyi anladı: Kapitalizm gereksiz, hatta belâlı oluyorsa da kendiliğinden yok olmayacaktı. İyi niyetli veya ödlek liberallerin ve sosyalistlerin düşünmeyi pek sevdikleri gibi, daha iyi bir sisteme sezilmeden değişerek de ortadan kalkmayacaktı. O biliyordu ki, bilimin tam toplumsal kullanımı, ancak proletarya, endüstriyle varlık kazanmış sınıf, aslında kendi işbirlikli emeğiyle kurduğu üretici sistemi kendisi denetlediği zaman gerçekleşebilecektir. Marx 1856'da *People's Paper*'ın (Halkın Gazetesi'nin) kuruluş yıldönümü için verilen akşam yemeğinde yaptığı konuşmada bunu açıkça söylemiştir:

"Ondokuzuncu yüzyılımızda büyük bir olgu var ki, bu olgunun karakteristik yanı, onu hiçbir partinin yadsımaya cesaret edememesidir. Bir yandan, yüzyılımızda, daha önce insanlık tarihinin hiç bir çağında beklenmedik endüstriyel ve bilim-

sel güçler doğdu. Öte yandan, Roma İmparatorluğu'nun son günlerinde görülmüş korkunçlukları çok aşan çürüme belirtileri var. Günümüzde her şey kendi karşıtına gebe görünüyor; makineler insan emeğini kısaltan ve verimli kılan şaşılası gücü armağan etmişken açlıktan ölmek ve ölesiye çalışmakla karşılaştık. Yeni türemiş servet kaynakları, garip ve tekinsiz birtakım büyülerle, yokluk kaynaklarına döndürüldü. Bilimin başarıları karakter yitimiyle sağlanmış görünüyor. İnsanlığın doğaya egemen olduğu aynı ilerleyişte, insan başka insanlara veya kendi aşağılığına köle kılınmış görünüyor. Bilimin arı ışığı bile, bilisizliğin karanlık ortamına vurmuş, ama parlayamaz gibi görünüyor. Bütün icatlarımız ve ilerlememiz, maddesel güçlere zihinsel yaşam bağışlamakla ve maddesel bir güç biçiminde insan yaşamını engellemekle sonuçlanıyor gibi görünüyor. Bir yanda modern endüstri ile bilim arasındaki bu uzlaşmaz karşıtlık, öte yanda modern sefillik ve çöküş; üretici güçler ile çağımızın toplumsal ilişkileri arasındaki bu uzlaşmaz karşıtlık bir olgudur, elle tutulur, bunaltıcı ve tartışma götürmez bir olgudur. Kimi partiler bu yüzden yas tutabilirler; kimileri modern çatışkılardan kurtulmak için modern sanat ve bilimlerden kurtulmak isteyebilirler. Veya endüstride böyle belirgin bir ilerleme politikada belirgin bir gerilemeyle tamamlanmalıdır diye düşünebilirler. Bize gelince, bütün bu çelişkileri damgalayaduran perinin kurnaz kılığını yanlış görmüyoruz. Biliyoruz ki, yeni türemiş toplum güçleri iyi işletilmek gerekir; onlar kendilerine yalnızca yeni türemiş insanlar egemen olsun isterler—işçiler böyle insanlardır. Makineler ne denli modern çağ icatları ise, onlar da öyledirler. Orta sınıfı, aristokrasiyi ve zavallı gerileme kâhinlerini şaşırtan belirtilerde biz, yürekli dostumuzu, Robin

Goodfellow'u [İngiliz mitolojisindeki yaramaz peri—Ç.] yeraltında pek çabuk çalışabilen yaşlı köstebeği, değerli öncüyü —devrimi— tanırız. İngiliz işçileri modern endüstrinin ilk doğmuş oğullarıdır. Öyleyse, onlar bu endüstrinin ürettiği toplumsal devrime, tüm dünyada kendi sınıflarının kurtuluşu demek olan bir devrime, kapital egemenliği ve ücret köleliği denli evrensel olan bir devrime yardımda kesinlikle sonuncu olmayacaklardır."
Marx-Engels Selected Works, Cilt I, s. 325.

Marx burada hem bilimin önemini hem de bilimin yalnızca işçi sınıfının aracılığı ile etkili biçimde kullanılabileceği olgusunu belirtiyor. Onun gördüğü gibi, modern endüstrinin ana özelliği —toplumsal değer üretimi— üretilmiş değerlerin toplumsal kullanımıyla birlikte olmaksızın etkili biçimde işleyemez. Bu toplumsal kullanımı sağlayabilecek insanlar, ancak bugünkü sistemin acılarına katlanan ve kendileri bu sistemin ana devindirici gücü olan insanlardır—endüstri işçileridir.

Marx, burada, kapitalizmin yaratabileceği herhangi bir şeyden çok daha bilinçli olarak, insanlarca denetlenebilecek bir üretici sistemden dolaylı olarak açıkça söz ediyor. O, yapıcı bütün girişimi çarpıtan ve üretim anarşisinde pazarın koşullarıyla dayatılan sürekli kâr sağlama uğraşıyla ulaşılması olanaksız sonuçlara ulaşma olanağını bu denetimde görüyor. Bu toplumsal denetimin kendisi, bundan ötürü, bir özgürlük koşuludur. Marx işçi sınıfını burjuva devleti yıkarak işi kendi eline almaya bu amaçla çağırıyor. Doğayı ve insanlığı kapsayan "bir tek bilim"[9], teoride olduğu gibi pratikte de ancak o zaman olabilir. Marx burada, başka her şeyde olduğu gibi, politika gibi felsefeyle de, ömrü boyunca, bugünün için-

[9]37. sayfaya bakınız.

de geleceği dokudu. Önbilisinin gerçekleşmesini hem öngördü hem de sağladı.

11. MARX'IN MİRASI

ŞİMDİ, Marx'ın ölümünden beri geçmiş bunca yıldan sonra, geriye bakarak, onun bilim, üretim ve politik biçimler arasındaki ilişkileri anlayışının önemine biraz değer biçebilmemiz gerekir. Ama zamanımızın büyük ve korkunç olayları hakkındaki bilgi ve deneyimleriyle kaç aydın bunu yapmaya hiç değilse başlamıştır? Marx'ın günündeki aydınların çoğunluğu bunu kesinlikle yapmadı. İsteyerek veya istemeyerek üretici mekanizmanın parçası olan, kapitalist sistemin ideolojik tabanını hazırlamaları için kendilerine para ödenen, ekonomici ve filozof, "iyi eğitilmiş" aydınların pek çoğu, marksizmi çürütmeye yeteneksizdiler; çünkü marksizm üzerine düşünmeye, onu anlamaya olduğundan da çok yeteneksizdiler. Marksist düşünceler, kendi yaşamlarının deneyimi ve her aşamada anlayışlarını eylemleriyle bağdaştırmayı gereksemeleri dolayısıyla, bu felsefenin özniteliğini değerlendirmeye yetenekli biricik sınıf olan işçi sınıfı arasında yayıldı.

İnsan toplumunun dönüşüm yasalarını ilk ortaya koyan Marx'tır. O, bunu yaptığı andan sonradır ki etkin bir işçi sınıfı önderi oldu. Marx'ın etkinliğinin bu yanı —ki sınıf bilinci artan bir proletarya aracılığıyla yayıldı— onun filozoflara kendi verdiği "dünyayı değiştirme" görevini başarmanın etkili araçlarını deneyimle tanıtlayacaktı. Gerçekten, Lafargue şöyle yazmıştı:

> "Karl Marx, gerek bilimde gerek kamu yaşamında ön safa yaraşan pek az bulunur insanlardan biriydi. Bu iki alanı öyle sıkıca bağdaştırdı ki, onu aynı anda bilim adamı ve sosyalist savaşçı olarak görmedikçe, asla anlamayacağız. Marx,

her bilim kendisi için geliştirilmelidir ve bilimsel araştırma üstlendiğimizde olası sonuçları düşünüp üzülmemeliyiz kanısında olmasına karşın, bilim adamının, kendisini alçaltmak istemiyorsa, kamu işlerine karışmaktan asla geri kalmaması gerektiğine, kendisini yalnızca incelemelerine vermekten veya bir peynirdeki kurt gibi laboratuvarına kapatmaktan, ve çağdaşlarının toplumsal ve politik savaşımlarına uzak durmaktan hoşnut olmaması gerektiğine inandı. 'Bilim bencilce bir zevk olmamalıdır. Kendilerini bilimsel işlere verebilecek denli talihli olanlar, bilgilerini insanlığın hizmetine sunmakta birinci olmalıdırlar.' Onun en sevdiği sözlerden biri 'dünya için çalış'tı."

Paul Lafargue. "Reminiscences of Marx" *(Neue Zeit.* (1890). *Karl Marx-Selected Works. first* English edition. Cilt I. s. 81.

Marx bilgisini hiç gizlemedi. Bu, okumak ve anlamak için herkese, kapitalistlere bile açıktı. Bununla birlikte, sunduğu önbilililer, birbiri ardına gerçekleştirilirken bile önemsenmediler. Egemen sınıf onları anlayamadı; çünkü onların açığa vurduğu mantıksal resme cesaretle bakamadı. Gene de, kendi yıkımı pahasına, onları yürürlüğe koymak zorundaydı.

Marx'ın ilk kapitalizm çözümlemesinden beri geçen yüzyıl içinde ve bilimin geniş ölçüde kullanılmasıyla, üretici yöntemler verimlilik bakımından çok büyük ölçüde gelişti. Ancak, üretici güçteki bu büyük artış, kapitalizmin güçlük ve çelişkilerini herhangi bir ölçüde azaltmadı. Gerçekte, acı deneyimimizle hepimizin bildiği gibi pek çok artırdı. 1850'den 1950'ye dek, derinlik ve süre bakımından artan, ondokuzuncu yüzyıl ortasında hiç bir ekonomici ve tarihçinin düşüncmediği savaşlar ve gerici tiranlıklarla çözümlenen bunalımlara tanık olduk. Ama Marx' ın daha olumlu önbilisinin, her türlü muhalefete ve saldırıya karşın gelişip başarmaya yetenekli ilk sos-

yalist devletin, Sovyetler Birliği'nin kurulmasıyla pratik olarak gerçekleşmesine de tanık olduk. Şimdi doğuda ve batıda, onun çevresinde aynı yaratıcı felsefeyle yoğurulmuş başka devletler gelişiyor.

12. EMPERYALİZM KOŞULLARINDA BİLİM —ENGELLEME VE ASKERİLEŞTİRME

BU dönemde de bilim büyük ve ilerici değişmeler geçirdi. 1950'de canlı ve cansız evren üstüne bilgimiz ve onunla birlikte doğayı denetleme güçlerimiz 1850' dekilerden nerdeyse ölçülemez ölçüde daha büyüktür. Ne var ki, herkesin şimdi o günkünden daha rahat ve kaygısız olduğunu söylemek saçma olur. Bütün olan şudur ki, insanlık için yapılmış olanla bilimle yapılabilecek olan arasındaki uçurum daha büyüktür. Bilim, toplumun sıradan bir üyesine olduğu gibi, bilimciye de, artık, umut veren ve yararlı bir güç olarak değil, tersine, ister istemez gittikçe yararsız veya yıkıcı amaçlarla kullanılan bir şey olarak görünüyor. Bilimi toplumdan yalıtılmış düşünmek gittikçe güçleşiyor. Katışıksız bilim öğretisi örtüsü altında iyice gizlenmiş bağışlar ve hükümet yardımları yoluyla dolaylı denetim, artık istenen ölçekte işlemiyor. Kapitalist ülkelerde bilimciler artık hükümetlerce veya tekellerce, üstelik çoğu zaman özellikle tatsız bir biçimde, doğrudan denetleniyor. Bu süreç savaştan beri gerçekten öylesine hızlandırılmıştır ki, pek çok bilimci hâlâ tümüyle şaşkındır.

Bilimin artan karmaşıklığıyla birlikte maliyeti de, bilimi ya hükümet ya da tekel desteğine nerdeyse tümüyle bağımlı kılan bir ölçüde arttı. Bu destekleme şimdi, dolaylı veya dolaysız, gittikçe artarak askeri amaçlar için yapılıyor. Hem İngiltere'de hem ABD'de bilimle ilgili hükümet giderlerinin yüzde 80' den çoğu şimdiden savaş amaçlarına ayrılıyor. Bu oran öyle hızla artıyor ki, geri ülkelerde ve hatta iler-

lemiş endüstri ülkelerinde insan yaşamını iyileştirme amaçlarıyla araştırma ya durmuş ya da kesilmiştir.

Bilimin askeri amaçlarla kullanımının kaçınılmaz sonucu olan gizlilik bireysel olarak bilimciyi sıkıyor. Bilimin eski bütün sıradan işleri, özgür araştırma ve özgür yayım düşünceleri yavaş yavaş ortadan kaldırılıyor,[10] ve modern bilimcileri Roma zamanlarının para harcanarak eğitilmiş kültürlü Grek kölelerinden pek az daha özgür kılan işten çıkarma veya hapsetme yaptırımlarıyla birlikte, bir yoklama ve polis gözetimi sistemi onların yerini alıyor.

"Güvenlik" örtüsü altında, bu denetim, araştır-

---

[10] İşte size pek nazik deyimlerle yazılmış bir resmi görüş:

"... Üniversitelerden yararlanırken karşılaştığımız güçlüklerden biri, üniversite profesörlerinin ve bilimcilerin keşfettikleri herhangi bir şeyi yayınlamaya yetkili olduklarını genellikle öne sürmeleridir. Yapmalarını istediğimiz pek çok iş öylesine gizlidir ki, yayınlamalarına izin veremezdik. Bu, tarzımıza pek uygun değil. Bu noktayı şu sırada Bilimsel Danışma Kurulu'muzun başkanı Sir John Lennard-Jones ile tartışmaktayım; ondan üniversiteleri biraz daha 'amaca yönelik' araştırmalar yapmaya razı etmesini rica etmekteyim. Bu yönde bir şeyler yapabileceğini umuyor. Üniversitelerin bizim için daha çok şey yapabilecekleri doğrudur, ama özel projelerimiz bakımından dayatacağımız kısıtlamaları kabule hazır değiller."

Levazım Bakanlığı Daimi Sekreteri Sir Archibald Rowlandson'un Tahminler Üst Komitesine verdiği "Savunma Tahminleri" raporundan. **Select Kommittee** on **Estimates, 17th Reporth (Sub-Cttee, B).** "The Defence Estimates," HMSO, s. 7, para. 1311.

Royal Society'nin 1951 Kasımındaki yıllık akşam yemeğinde yaptığı konuşmada Viscount Portal daha önemli bir noktayı anımsatıyor:

"... içinde bir idealizm kıvılcımı olup da bilim özgürlüğüne saygı ve takdir duymayan pek az kişi olabilir. Ancak, aynı içtenlikle, içinde bir politik duyu kıvılcımı olup da bu ülkünün tam egemenliğine, hiç değilse şimdilik, izin verilemeyeceğini görmeyen pek az insan olabilir diyebilir miyim?...

"Şimdiden, endüstri için çalışan, gizlilik düşüncesine alışmış epey bilimci ve teknolog var. Bu adamlar bilim ülküsüne bağlılığı kendilerini çalıştıran firmaya bağlılıkla bağdaşmaz bulmuyorlar. Bilim ülküsüne bağlılık onların kendi yurtlarına bağlılıklarıyla daha az mı bağdaşır?

"Bununla birlikte, vicdani nedenlerle, kısıtlama gereksemesine içerleyen ve epey 'tek yanlı' görüşlerini yayarak, özellikle güvenmemiz gereken gençlerin ulusal bağlılığının zayıflamasına neden olabilecek birtakım bilimciler olduğunu da bilmeliyiz."

ma konularında durmuyor. Politik kanı ve hatta bilimsel düşüncenin kendisiyle ilgili konulara bile karışıyor.[11] ABD'de ve onun egemen olduğu bütün ülkelerde, uygun inançları olmayan herhangi bir kimsenin herhangi bir bilimsel çalışma yapması gittikçe zorlaşıyor. Bağlılık antları ve politik sınavlar, hızla bilimsel araştırma ve öğretim görevlerinin gerekleri oluyor.[12] Bilimsel fonlardan yardım alan kişinin, çalışmasının sonucuyla ne yapıldığını hiç bir biçimde eleştirmemesi ve hükümetinin çalışmalarının doğruluğuna kesinlikle inanması başlıca koşuldur. Aynı şeyler, İngiliz bilimcilerinin ve halkının sert direnişiyle karşılaşmazsa, burada da gerçekten olabilir.

Bu koşullara boyun eğmek birtakım kimseler için elbette pek zor değildir, ama bu boyun eğmenin bedeli çok ağır oluyor.[13] Ve, kapitalist ekonominin temellerini ve toplum yapısının kendisini eleştirebilecek her türlü araştırmaya karşı kapitalist toplumun başlangıcından beri var olan sert yaptırımları daha da pekiştiriyor. Bu, aşılanmış ve otomatik bir çeşit aptallığa yol açıyor.

Gizemli ve dinsel inanca eğilimli geleneksel düşünüşün bilimde bu denli yaygın olduğu bir dönem, hiç bir zaman, Fransız devrimine tepkinin doruğun-

---

[11]Amerikan toplumbilimcilerinin en seçkinlerinden olan Dr. Du Bois, 82 yaşında, barışı savunduğu için, tescil edilmemiş bir yabancı ajan olma suçlamasıyla yargılandı. Davasının uyandırdığı dünya çapındaki protesto sayesinde aklandı. Massachusetts Teknoloji Kurumu profesörü Struik, marksist teoriyi öğrettiği için "ABD Hükümetini zor kullanarak devirmek amacıyla gizli çalışma yapmak"tan sorguya çekildi. Dr. Spitzer, bilimsel bir dergide, Lysenko'nun teorilerini suçlamadan önce incelemenin öğütlenebileceğini yazdığı için işinden atıldı. Daha yakınımızda, Fransa'da, Joilot-Curie, Atom Enerjisi başkanı iken, bu enerjinin yıkıcı amaçlarla kullanılmasına alet olmayacağını açıkladığı için görevinden uzaklaştırıldı.

[12]Bakınız: Stewart, G. R., **The Year of the Oath; the fight for academic freedom at the University of California** (Kalifornlya Üniversitesinden başka profesörlerin işbirliğiyle yazılmıştır). Doubleday, 1950.

[13]Bakınız: Gellhorn, W., **Security, Loyalty and Science,** Cornell University Press, 1950. Bu kitapta, bilimde düşünce denetiminin önceden bilinen kötü etkileri gösterilmektedir.

da bile, yaşanmadı. Böyle düşünüş şimdi "saygın" bilimciler için hemen hemen zorunlu oluyor ve en yüksek görevlerde gözü olanlara doğal geliyor.[14]

Bilimin kendi iç gelişmelerinin, gittikçe daha açık olarak, bütün bilimlerin birliğini ve bilim ile ekonomik ve tarihsel süreçler arasındaki yakın ilişkileri gösterdiği böyle bir zamanda, bilimin tümüyle özgür ve o süreçlerden bağımsız sayılması, bir dinsel inanç konusu oluyor. Fizikten biyolojiye dek bütün bilimlerin aslında marksist tarihsel ve diyalektik dönüşüm düşüncesiyle dopdolu olduğu böyle bir zamanda, böyle herhangi bir değişmeye inanmak tehlikeli sapkınlık (dalâlet) oluyor.

Gerçekte, bilimde başarılar için ölçüt, kara bilisizliğin benimsenmesidir. ABD'deki askeri bilimsel araştırmaların savaş sırasındaki yöneticisi Dr. Vannevar Bush, bir kitapta bunun görkemli bir örneğini vermiştir:

> "Gene de, tüm sorun korkunç bir aldatmacadır. Bilim yanlış yorumlanmıştır. Bilim imandan yoksun bırakmaz. Ve şimdi tepemizdeki tehdidi yalnız iman karşılayabilir.
>
> "Bilim katı bir materyalizm öğretmez. Kendi sınırları dışında hiç bir şey öğretmez ve o sınırlar bilimin kendisince çekilmiştir.

---

[14]Sir Walter Moberly bunun nasıl yapılabileceğini pek beyefendice ve kimseye sıkıntı vermeden şöyle gösteriyor:

"Dürüst sapkınlar için katı hiç bir kural konamaz, ama iki kılavuz ilke vardır. İlkin üniversitenin ana yönelimini korumak gerekir. Bu yönelimi tehdit edecek ölçüde tanımayanların öğretim görevlerine alınmasına karşı çıkılmalıdır. İkincisi, bildiğimiz gibi, sapkınların yapacakları gerçek bir katkı olabilir. O zaman, yukarıdaki sınıflamaya uygun olsalar bile, hoş görülmekle kalmayıp iyi karşılanmalıdırlar.

"Bu ilkelerin pratik uygulaması farklı dairelerde ve farklı konularda değişecektir. Atanacak kişi başkan yardımcısı veya başkan, 'kurul başkanı', bir 'kurum başkanı', veya —daha açıkçası— bir fakülte dekanı olacaksa, unutulmamalıdır ki, kendi kurumunda kendi türünden tek kişidir. Kurumunun başkanı olarak, oradaki en etkili kişi olmalıdır. Çok çeşitli düşünce okullarının herhangi birinde yer alabilir, ama temel değerleri ve görüşü üniversiteninkilerle uyumlu olmalıdır."

The Crisis in the University, London, 1949, s. 159.

"Bilim insanın görme gücünü artırmak için büyük teleskoplar yapar, ... Ama üzerinde düşünülen evrenin ilkin nasıl belirdiğini incelemez. Evrenin yaratılışında, yetersiz insan düşüncesinin kavrayışı ötesinde büyük bir amaç olup olmadığına gelince daha da derin bir sessizliğe gömülür. Bu şeyler hep onun alanı dışındadır.

"Bilim maddenin içinde gizli olanları araştırmak için mikroskoplar yapar.

"Bilim her şeyin neden ve sonuç olup olmadığını, veya fiziksel şeylerin karşılıklı ilişkisinde bile bir olasılık ve rastlantı öğesi bulunup bulunmadığını tartar. Ama bu güçlerin niçin var olduklarını, onların en son doğasının ne olduğunu, nasıl belirdiklerini usa vurmaya gelince, susar. Bu şeyler onun alanı dışındadır.

"Bilim yaşama bakar.

"Bilim, evrimi, güneş altındaki bir ilk gözeden (hücreden) insanda doruğuna varan bir organik yaşam sistemine dek izler ve insana çevresiyle en iyi nasıl başedebileceğini öğretir. Ama ilgili madde ve süreçlerin sonunda nasıl olup da varlığa kavuştuğunu, veya bunların rastlantı mı olduğu, yoksa bir insan üretmek için özellikle mi tasarlandığı üzerinde düşünmez. Bu şeyler onun alanı dışındadır.

"Bilim insanın kendi zihnini araştırır. Ama bilinci tanımlamaz veya bize neden yeryüzünde niçin var olduğunu usavurabilen bir varlık bulunduğunu anlatmaz. Eylemler arasında ve mekanizmanın işleyişleriyle buyurulmuşun üzerinde ve ondan üstün bir yeğleme, özgür istenç gibi bir şey olup olmadığı konusunda yetkiyle konuşmaz. İmanla ilgilenmez. Bu şeyler onun alanı dışındadır."

Modern Arms and Free Men, London, 1950.

Buradaki cilve şudur ki, bütün bu karanlıkçılık

(*obscurantism*) ve gericilik "bilim özgürlüğü"nün ve "Batı Uygarlığı"nın bir parçası gibi sunuluyor. Tarih bile öylesine saptırılıyor ki, Katolik Kilisesi, Hıristiyan uygarlığının parçası olarak bilimsel ilerlemenin bir koruyucusu ve destekçisi gibi betimleniyor. Katolik kilisesi tarihinin pek çok döneminde değişmez bir dogmatik şemanın dışında bilimin varoluşunu engellemek için elinden geleni yapmış olmasına karşın, böyle davranılıyor.

İnsan yaşamını iyileştirmek için bilimi kullanma olanaklarına gelince, bu gericilik kökleşmiş bir kötümserlikle birlikte iş görüyor. Aşırı-nüfus ve dünyanın kaynaklarının sınırlı doğası ile ilgili Malthusçu düşüncelere bir dönüş var. Bu kışkırtmanın çoğu, halkın —aşağı yığınların, zencilerin, Doğuluların— kendisinden yukarıda olanları sağlanmış üstüncelikli yerlerinden kovacağı yolundaki köklü burjuva korkusunu pek gizlemiyor. Bu kışkırtma görünmez biçimde faşistlerin ırk teorisinde yer alıyor, ve, durdurulmazsa, yeniden savaşa ve toplu öldürümlere yol açacaktır. Bilimdeki yıkıcı öğeler yüceltiliyor, yaratıcı öğeler ise yeriliyor.[15]

13. YENİ SOSYALİST DÜNYA—HALK İÇİN BİLİM

NEYSE Kİ, Marx sayesinde, görüntünün önce teoride, şimdi ise pratikte başka bir yanı var. Daha 1843'te Engels toprağın azalan üretkenliği teorisine meydan okumuştu:

> "Toprak alanı sınırlıdır. Çok iyi. Bu alana ayrılması gereken emek gücü tutarı nüfusla birlikte artar; ürün artışının emek artışıyla her zaman orantılı olmadığını da varsayalım; gene de bir

[15]Bu, ABD Hükümeti'nin, 1.100.000.000 insan yaşayan az gelişmiş ülkelere yardım için (Başkan Truman'ın ünlü "Dört Nokta" programına göre verilen) 1.000.000.000 Amerikan dolarının altındaki ve askeri amaç-

üçüncü etken —ki ekonomiciler için asla değeri olmadığı doğrudur— yani bilim vardır ve bilimin ilerlemesi sınırsızdır ve hiç değilse nüfusunki denli çabuktur. Bu yüzyılda tarımın ilerlemesi yalnızca kimyaya, ve gerçekte yalnızca iki adama —Sir Humphrey Davy ile Justus Liebig'e— ne kadar bağlıdır! Ama bilim kendisini hiç değilse nüfus kadar çoğaltır: nüfus son kuşağın sayısıyla ilişkili artar; bilim son kuşağın miras bıraktığı toplam bilgi tutarıyla ilişkili ilerler ve dolayısıyla, en sıradan koşullarda, o da geometrik diziyle ilerler—öyleyse bilim için olanaksız ne olabilir? Ama 'Mississippi Vadisi'nde Avrupa' nın tüm nüfusunu yerleştirmeye yeter boş arazi var' iken ve genelde Yer'in yüzeyinin ancak üçte biri ekilip biçilir sayılabilirken ve yalnız bu üçte birin üretimi altı kat ve şimdiden bilinen geliştirilmiş yöntemlerin uygulanmasıyla daha da çok artırılabilecekken aşırı-nüfustan söz etmek gülünçtür."

"Outline of a Criticism of Political Economy." *Deutsch-Französische Jahrbücher* (1843) (*Marx-Engels Gesamtausgabe* I. Cilt 2. s. 400-401).
Quoted in *Marx and Engels—Selected Correspondence.* s.33.

Bugün bu yalnızca usa vurulmuş bir iyimserlik değildir, başarılmış olgudur. Yeni bir dünya doğdu. Sosyalizm koşullarında yaşayan 800.000.000 insan var. Marx ve Engels'in düşünceleri Lenin ve Stalin'in düşünce ve çalışmalarında değerli gelişme gösterdi. Onlar, diyalektik anahtarı ve devrimci savaşımın deneyimi ile kapitalizmin dünya egemenliğinde ilk gediği açtılar. Bunu başardılar; çünkü, Marx sayesinde, toplumsal güçlerin eylem yasalarını ve hepsinin üstünde devrimin kılavuz gücü olarak proletaryanın rolünü anladılar.

---

lara ayrılmış 50.000.000.000 doların üzerindeki bütçe rakamlarının (1952-53) karşılaştırılmasında pratik dışavurumunu bulmaktadır.

Şimdi günümüzde, çürüyen kapitalizmin çılgınca açgözlülüğünün ve zorbalığının yol açtığı başka bir dünya felâketinden sonra, sosyalizm kampı daha da gelişti. Avrupa'daki halk demokrasilerinde toprak beylerinin çağlarca sürmüş egemenliği bitti ve halkın doğal yetenekleri ilk kez kendini gösterebiliyor. Çin'deki değişme daha az önemli değildir. Mao Tse-tung'un önderliğinde, bu büyük halk, yabancı emperyalizmin ve yerel feodalizmin çifte baskısından toplumsal insan başarısının ön safına sıçrıyor. Bütün bu ülkelerde, kendi yerel ve ulusal niteliklerine iyice uyularak, Marx'ın bilim ile üretici güçler arasındaki ilişki konusundaki özgün düşünceleri uygulamaya konuyor. Bu programın ana çizgileri şöyledir: Birincisi, insanın o anlaşılabilir besin, barınak, üretim ve taşıma araçları gereksemelerini karşılamaya yardım görevi bilime veriliyor; ikincisi, bilim seçkin aydınlara ayrılmış ve artakalan toplumsal etkinliklerden koparılmış bir şey olmaktan çıkıp nüfusun büyük çoğunluğunun günlük yaşamının ve işinin parçası oluyor.

Bu, kapitalizm koşullarındaki durumdan çok farklıdır. Kapitalizm koşullarında bilim, akademik çevrelerle, doğa anlayışına sudan ve düzendeşlenmemiş (*unco-ordinated*) katkılarla sınırlıdır. Pratikte bilim, uygulanması kârlı olduğu zaman ve öldürücü silâhlar üretebildiği yerde uygulanır. Bilimi bir tüm olarak ele almak ve çeşitli parçalarını insan yaşamını iyileştirmenin kapsamlı herhangi bir planıyla ilişkili kılmak zorlu bir red ile karşılaşır. Böyle bir plan, askeri amaçlar dışında bilimi sınırlayan kapitalist bir ülkede gerçekten tümüyle anlamsız olur; çünkü üretimin kendisi özel kârın ve tekelin değişken isteklerine bağımlı kalırken bilimi planlamayı düşünmek bile saçma olur. Ama sosyalist bir devlette bu kısıtlama kaldırılır ve bilim normal olarak, üretkenliği sürekli ve ilerleyen bir yolla geliştirmenin normal araçları gibi, kendi yerini alır.

Sosyalist bilim planlaması, düşünceleri ve icatları önceden planlama girişimi gibi gösterilip sık sık çarpıtılıyor ve karikatürleştiriliyor. Asla böyle bir girişimde bulunulmamıştır; o ülkeler bilimi en iyi böyle kullanabiliyor olsalardı, başlangıçtaki görülmedik sefalet ve yinelenmiş yabancı silâhlı müdahale karşısında, savaşta ve barışta ulaştığı sonuçlara ulaşmak Sovyetler Birliği için olanaksız olurdu. Sovyetler Birliği'nde ve Yeni Demokrasilerde gerçekten olan, bilimin genel ekonomik plandan doğan sorunların çözümüne uygulanmasıdır. Örneğin, Sovyetler Birliği'nin Güney Doğusu için hazırlanmış büyük birleşik projeler için —ki bunlar doğanın tüm yüzünü değiştirip yüz milyon kişiye besin sağlayacaktır—, matematikçilerden arkeolaglara dek, pek çeşitli dallardan birkaç bin bilimci, yerinde ve kendi laboratuvarlarında, formülleştirilmek ve çözülmek gereken bir yığın problemi incelemektedir.[16]

Ülkenin gereksemelerinin bilgisinin ışığında ve kuruluş çalışmasında edimli iş birliği yapmanın deneyimiyle, bilimciler en verimli araştırma yollarını belirlemeye ayrı ayrı ve hep birlikte yetenekli, ve çalışmalarını bu yollara yöneltmeye yetkilidirler.

Bu, bilimin hem daha geniş hem daha derin bir kullanımını gerektirir. Daha derin anlayış, bilime onyedinci yüzyılda konmuş ve resmi bilimle sağlamca korunmuş engellerin aşılmasından doğar. Geçmişte bu engeller bilimciyi çalışmasının felsefi ve toplumsal tabanını göz önünde tutmaktan alıkoydu. Marksist teorinin bilim için değeri, var olan teorileri yoğurmuş güçleri görmek için o teorilerin sonuçlarının ötesine bakmamızı sağlamasıdır. Bu, ancak hem bilim ve üretici güçlerle ilgili gelişmenin, hem de mark-

---

[16]Bakınız: J. D. Bernal, "The Development of Soviet Science" **Anglo-Soviet Journal**, Cilt 12, No. 3, Güz 1951; "Grand Construction Works of the Stalin Epoch", **New Times**, No. 39, Supplement, september, 1950 ve **Men Conquers Nature**, S. C. R. pamphlet, 1952.

sizmin kendisince sağlanmış genel teorik anlayışın ışığında teorileri yeniden incelemek koşuluyla olanaklıdır.

Doğal olarak, bu basit ve kolay bir süreç değildir. Çok büyük savaşımlar ve çelişkiler içerir; çünkü bütün bilim ideolojisinin kendisi, bütün bilimsel teoride örtülü olarak bulunan bir ideoloji, kapitalizmin ideolojisinden türetilmiştir.

Gerçekte, herhangi bir ciddi bilim tarihi incelemesi, uygarlığın ta başlangıcında pratik el zanaatlarından ayrıldığı andan beri, bilimin sınıflara bölünmüş toplumda yukarı sınıfların düşünce karakterini ve yöntemlerini edindiğini gösterir. Böyle bir düşünce kast'ı çevrenin maddesel denetimiyle pek ilgili değildi; o, düşünmeye adanmış ve kendi varlığıyla sınıflı toplumun öncesiz-sonrasız doğasını duyurup duran üstün bilim adamının umursamazlığını haklı göstermekle daha çok ilgiliydi.

Sovyetler Birliği'nde, —yalnız ünlü genetik sorununda değil— birçok bilim dalında şimdi süredurán tartışmalar ve savaşımlar, geçmişle ilgiyi kesmek ve bilimi daha önce hiç ulaşmadığı bir toplumsal ve zihinsel tutarlık düzeyine çıkarmak için gösterilen büyük zihinsel çabanın bir dışavurumudur. Marx daha 1844'te bu gereksemeyi gördü (bkz. s. 33 - 34). Bugün Sovyet biliminin marksizm etkisiyle yıkımından söz eden ve pek çok durumda bunu uman kimseler, Truman'ın Sovyetler Birliği'nde bir atom bombası patlatıldığını duyurmasından tam bir hafta önce, marksist ilkelere göre yapılmış bir atom bombasının asla patlamayacağını bildiren Bertrand Russel'ın uğradığı aynı hayal kırıklığına uyrayacaklardır.

Sovyetler Birliği'nde ve Yeni Demokrasilerde bilimin bir başka özelliği, işbirlikli ve halkçıl karakteridir. Marx'ın *Kapital*'inde, kapitalizmin ilk günlerinde "işçi ile makine arasındaki çekişme üzerine" ay-

dınlatıcı bir parça vardır (Cilt I, Bölüm XV, 5). Gerçekten, kapitalist ülkelerdeki işçiler, biraz da haklı olarak, hâlâ, bilimin üretimde kullanılmasının eninde sonunda kendi zararlarına olduğu, ilkin bir hızlanma ve sonra işsizlik demek olduğu izlenimini edinmektedirler. Bu doğal ve tümüyle ussal bilim korkusu, ancak denetimde işçilerin kendilerinin bulunduğu ve işsizliğe olanak bırakmayan bir devlette ortadan kaldırılır. Aynı zamanda, sosyalizm koşullarında bilim, kapitalist ülkelerde asla olamayacağı bir biçimde bir halk malı olur. Kapitalist ülkelerde bilimsel inceleme ve pratik, az veya çok, orta ve yukarı sınıflara, ve işçi sınıfından çıkıp da onların kolayca özümsediği tek tük örneklere özgü bir üstünceliktir. Sovyetler Birliği'nde ve Yeni Demokrasilerde bu tekel de tümüyle yıkılmıştır. İlkin pek çok bilimcilerin çalışan halk arasından çıkması, sonra da çalışan halkın kendi sorunlarına uygun bilimsel araştırmalarla doğrudan ılgilenmesi sağlanarak, bilim tüm halkın malı olur;[17] ve böylece, kapitalist ülkelerde yalnız spora ve cinayete gösterilen ilgiye eşdeğer bir ilgi uyandırır.

Bu deneyimin bir sonucu olarak, tüm bilimsel etkinliğin küçük ve işi biraz da babadan oğula geçirerek sürdüren bir sınıfın elinde tutulması yüzünden, kapitalizm koşullarında bilimin gelişme olanaklarının nasıl sakatlandığını görebiliyoruz. Bu, bir sınıf görüşünün dayattığı kısıtlamalardan tümüyle ayrı olarak, tüm bilimsel gelişmeyi kaçınılmaz biçimde yavaşlatır. Çünkü herhangi bir girişimin ilerleme hızı yalnız onunla uğraşan insanların sayısıyla orantılı değildir, aynı zamanda özel bir yeteneği olan kişiler bulma olanaklarına ve bir kişinin başka birince özendirilmesine daha da çok bağlıdır. Böyle olanaklar ve böyle özendirmeler, kapitalist bilim tekellerince engellenir; ama sosyalizm koşullarında bilimin halk

---

[17]Bakınız: G. Fish, **The People's Academy**, Moscow, 1949.

arasında yayılmasının doğrudan sonuçlarıdır.

Sosyalist ülkelerde bilimin yapıcı kullanımı ve Marx'ın öngördüğü anlamda[18] başarılı bir sosyalizm tabanı üzerinde komünizmi kurmayı deneme çalışması, şimdiden, en yakın diyalektik dönüşüm aşamasının başlangıcıdır. Ama bu değişme, kapitalizmin sosyalizme dönüştürüldüğü, ve hâlâ dönüştürülmekte olduğu değişmeden köklü olarak farklıdır. O, eski toplumun sınıflara bölünmüşlüğünün zorunlu kıldığı sert bir değişmeydi. Sınıfların kaldırılmasıyla savaşım, artık insanlarla insanlar arasında olmaktan çıkar, düşünceler alanında ve maddesel sorunları ele alma araçlarında olur. Bunun yöntemleri eleştiri ve özeleştiri yöntemleridir. Zhdanov'un sözleriyle:

> "Uzlaşmaz karşıt sınıfların ayıklandığı Sovyet toplumumuzda, eski ile yeni arasındaki savaşım, ve dolayısıyla aşağıdan yukarı gelişme, kapitalizm koşullarındaki gibi uzlaşmaz karşıt sınıflar arasındaki savaşım ve afet bıçiminde değil, gelişimimizin gerçek itici gücü, Partinin elinde güçlü bir alet olan eleştiri ve özeleştiri biçiminde olur. Bu, su götürmez bir yeni devinim biçimi, yeni bir gelişme tipi, yeni bir diyalektik yasadır."
>
> (A A. Zhdanov, *On Literature, Music and Philosophy*, 1950.)

Bugün Sovyetler Birliği'nde, ayrıca Yeni Demokrasilerde ve Çin'de, yalnız büyük maddesel başarılara değil, insanın zihinsel gelişiminde yeni bir evreye de tanık oluyoruz. Bu evrede Marx'ın düşünceleri hem maddesel hem zihinsel başarılar için bir uyarıcıdır ve dünyanın onun tasarımladığı gibi anlanışı yaşama girmektedir. Çünkü filozof gerçekten dünyayı değiştirmeye başlamıştır ve şimdi farkına vardığımız şey, gelecek şeylerin önceden biraz bakılmış

---

[18] 38. sayfaya bakınız.

tadından başka bir şey değildir. Savaşım hâlâ önümüzdedir, ama geleceğe güvenebiliriz; çünkü insan bilgiyle sonunda kendi yazgısına egemen oluyor. Böylece, Marx'ın bize gösterdiği gibi, insanın gerçek tarihi başlıyor.

Engels'in, Marx'ın mezarı başında yaptığı, Marx'ın bilim alanının genişletilmesine ve derinleştirilmesine katkısını vurguladığı konuşmasındaki sözleriyle konferansımı noktalayabilirim:

"Tıpkı Darwin'in organik doğada evrim yasasını bulduğu gibi, Marx da insan tarihinde evrim yasasını buldu; şimdiye dek bır ideoloji örtüsüyle gizlenmiş şu basit olguyu ortaya çıkardı: İnsan soyu politika, bilim, din, sanat vb. ile uğraşmaya başlamadan önce, ilkin yemek, içmek, barınmak ve giyinmek zorundadır; bundan ötürü en doğrudan maddesel geçim araçlarının üretimi ve sonuç olarak belirli bir halkça veya belirli bir çağda ulaşılmış ekonomik gelişme derecesi, temeli oluşturur. O halkın devlet kurumları, hukuksal kavramları, sanatı ve hatta dinsel düşünceleri bu temel üzerinde evrimlenmiştir ve dolayısıyla bu şeyler, şimdiye dek yapılagelenin tersine, onun gelişimiyle açıklanmalıdır.

"Ama hepsi bu değil. Marx bugünkü kapitalist üretim tarzını ve bu üretim tarzının yarattığı burjuva toplumu yöneten özel devinim yasasını da buldu Artı-değerin bulunması, önceki bütün araştırmacıların, hem burjuva ekonomicilerin hem sosyalist eleştiricilerin, çözümünü karanlıkta el yordamıyla aradıkları probleme birdenbire ışık tuttu.

"Böyle iki buluş bir ömre yeter. Böyle bir tek buluş yapabilmiş adama bile ne mutlu! Ama Marx araştırdığı her ayrı alanda —ki hiç birini boşuna olmamak üzere pek çok alanı araştırdı— her alanda, matematik alanında bile, bağımsız buluşlar yaptı.

"O, böyle bir bilim adamıydı. Ama bu onun yarısı bile değildi. Bilim Marx için tarihsel olarak dinamik, devrimci bir güçtü. Teorik bir bilimde, pratik uygulamasının düşünülmesi bile belki henüz olanaksız yeni bir buluşu da büyük sevinçle karşılardı, ama buluş endüstri ve tarihin genel gidişi bakımından yakın devrimci değişmeler gerektirdiğinde, duyduğu sevinç bambaşka olurdu."
Marx-Engels Selected Works, Cilt II, s. 153.

bilim ve sosyalizm yayınları

Seçkin İngiliz bilimci *J. D. Bernal*, bu kitabında, *Farrington*'un önsözündeki anlatımla, "eşsiz olduğu yetkinlik alanındadır. Onu izleyerek görüyoruz ki, *Marx* yalnız tarih biliminin değil, bilim tarihinin de kurucusu sayılmalıdır—bunlar onun geniş perspektifinde bir tek sürecin iki yüzünü oluşturur". *Bernal* bu kitabı, sosyalizm uygulamasında, temelde ideoloji ve örgütlenme alanlarında, günümüze değin otuz yılı aşkın bir dönem boyunca işleyen ve ensonu açıktan bir karşı-devrim niteliğine bürünerek şimdi tüm bir sistemi de çökertme noktasına ulaşmış görünen sürecin henüz uç vermediği bir sırada (1952) yazdı. Bu bakımdan, kitabın, *Marx*'ın öngördüğü toplum biçimine geçiş atılımları ve özellikle bilimin üretici bir güç olarak toplum için zorunluluğu ve "halk için bilim" konularında sunduğu örneklemeler kuşkusuz yazıldığı tarihteki ve şimdiki gerçeklik göz önüne alınarak değerlendirilmelidir. Ve asıl bundan ötürü, *Bilim ve Sosyalizm Yayınları'*nın yirmialtı yıl önce yayınladığı ilk kitap olan *Marx ve Bilim'*in, bu yeni çevirisini sunarken, temasının günümüzde her zamankinden daha iyi anlaşılacağını sanıyoruz.

FİYAT 45000 TL
KDV DAHİL